

Spintronika teraz i tu

Tomasz Dietl

*Instytut Fizyki PAN
Instytut Fizyki Teoretycznej UW*

współpraca:

Maciej Sawicki et al.; Jacek Majewski et al. – Warszawa

Alberta Bonanni et al. – Linz

Hideo Ohno et al. – Sendai

Dieter Weiss et al. – Regensburg

Shinji Kuroda et al. – Tsukuba

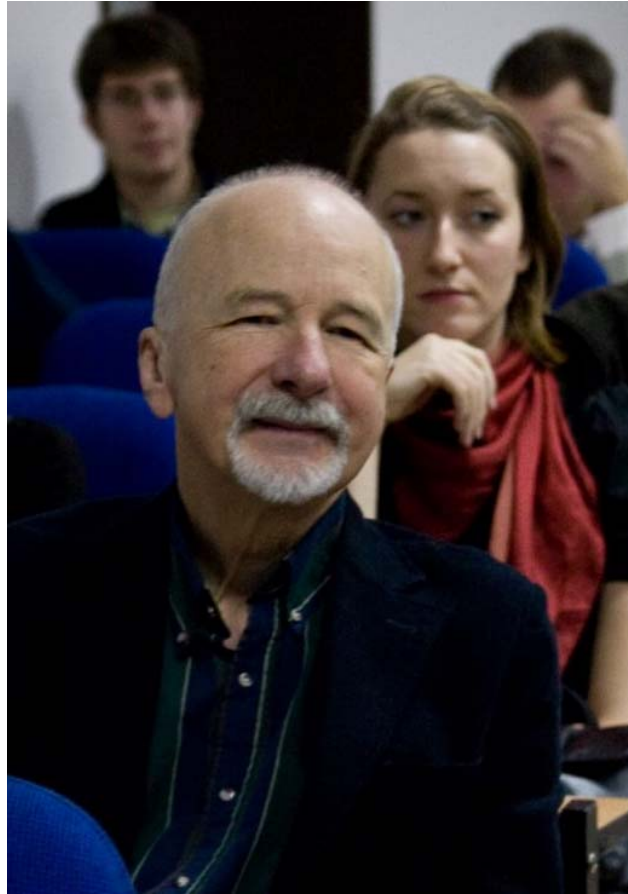
Joel Cibert et al. – Grenoble

Bryan Gallagher et al. – Nottingham

Laurens Molenkamp et al. – Wuerzburg

projekty: *FunDMS – ERC Advanced Grant*
sieć KE: *SemiSpinNet Maria Curie action*
Fundacja Humboldta

Jan Gaj (1943-2011)

GIANT EXCITON FARADAY ROTATION IN $\text{Cd}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Te}$ MIXED CRYSTALS

J.A. Gaj

Institute of Experimental Physics, Warsaw University, Warsaw, Poland

and

R.R. Gałazka

Institute of Physics, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

and

M. Nawrocki

Institute of Experimental Physics, Warsaw University, Warsaw, Poland

(Received 21 June 1977 by M. Balkanski)

PHYSICAL REVIEW B 83, 094421 (2011)

**Effects of s , p - d and s - p exchange interactions probed
by exciton magnetospectroscopy in $(\text{Ga},\text{Mn})\text{N}$** J. Suffczyński,¹ A. Grois,² W. Pacuski,¹ A. Golnik,¹ J. A. Gaj,^{1,*} A. Navarro-Quezada,²
B. Faina,² T. Devillers,² and A. Bonanni²¹*Institute of Experimental Physics, Faculty of Physics, University of Warsaw, ul. Hoża 69, PL-00-681 Warszawa, Poland*²*Institut für Halbleiter- und Festkörperphysik, Johannes Kepler University, Altenbergerstr. 69, A-4040 Linz, Austria**(Received 22 November 2010; published 23 March 2011)*

Jan Gaj

*Instytut Fizyki Doświadczalnej
Uniwersytet Warszawski
Warszawa*

**Półprzewodniki półmagnetyczne
– przygoda mojego życia (naukowego)***

**Semimagnetic semiconductors
– the adventure of my (scientific) life**

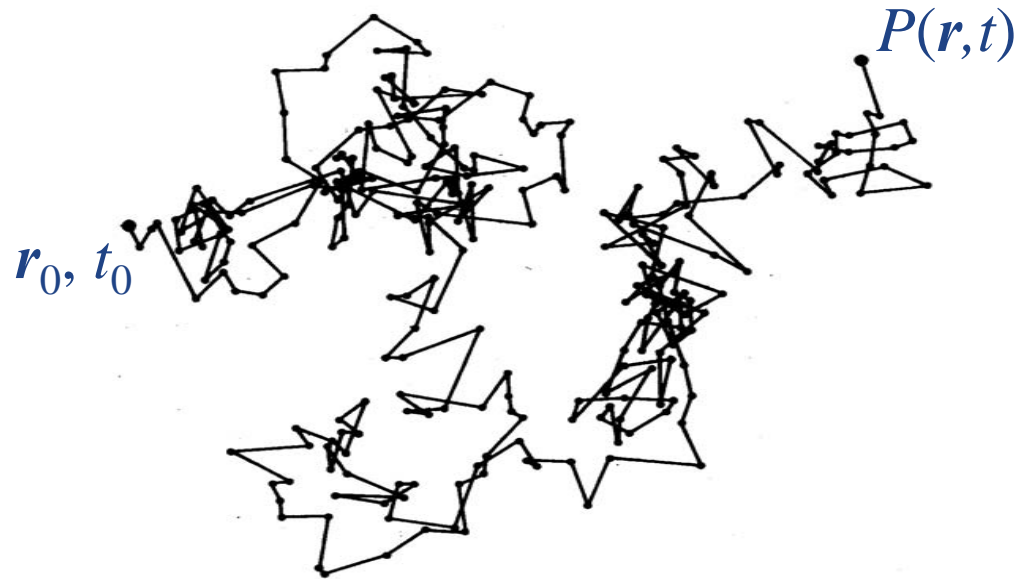
*Referat wygłoszony na XXXII Zjeździe Fizyków Polskich w Krakowie we wrześniu 1993 r.

Postępy Fizyki **45**, 125 (1994)

Marian Smoluchowski (1872-1917)

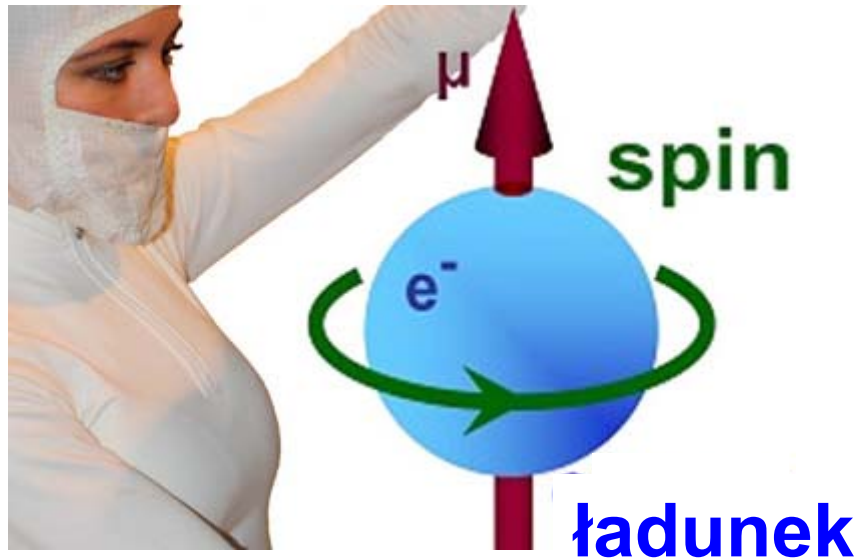

Przemiana metal-izolator Andersona-Motta

- modyfikacja równania dyfuzji Smoluchowskiego przez kwantowe interferencje:
- fal rozproszonych
  - amplitud oddziaływania między elektronami

Spintronika

Elektronika = manipulowanie ładunkami i prądami

Spintronika = manipulowanie namagnesowaniem
i prądami spinowymi
manipulowanie pojedynczymi spinami
(informatyka kwantowa)

Spintronika teraz i tu

kto panuje nad materiałami,
panuje nad technologią

Tadahiro Sekimoto, prezes Nippon Electric Corporation

1. Tlenki:

2. Półprzewodniki półmagnetyczne

jednorodne

nanokompozyty

spintronika

Technologie informacyjno-komunikacyjne

informacja dostępna
w każdym miejscu
i o każdym czasie

informacja w pełni
zdigitalizowana

Google™

banki danych
szafy twardych dysków

Rewolucja informatyczna → rewolucje polityczne

1987 r.

PC/AT 8 MHz; 16 MB RAM; 20 MB HDD
50 milionów PCtów w USA

1989 r.

50 MHz, $<1 \mu\text{m}$, 10^6 tranzystorów

Tu

.... rosnące opóźnienie technologiczne....

Rewolucja informatyczna → rewolucje polityczne

2011 r.

centrum danych Facebooka w Oregonie

Rewolucja informatyczna

synergia nowych aplikacji z
wykładniczym wzrostem efektywności

przetwarzania
przesyłania
wytwarzania
przechowywania

informacji

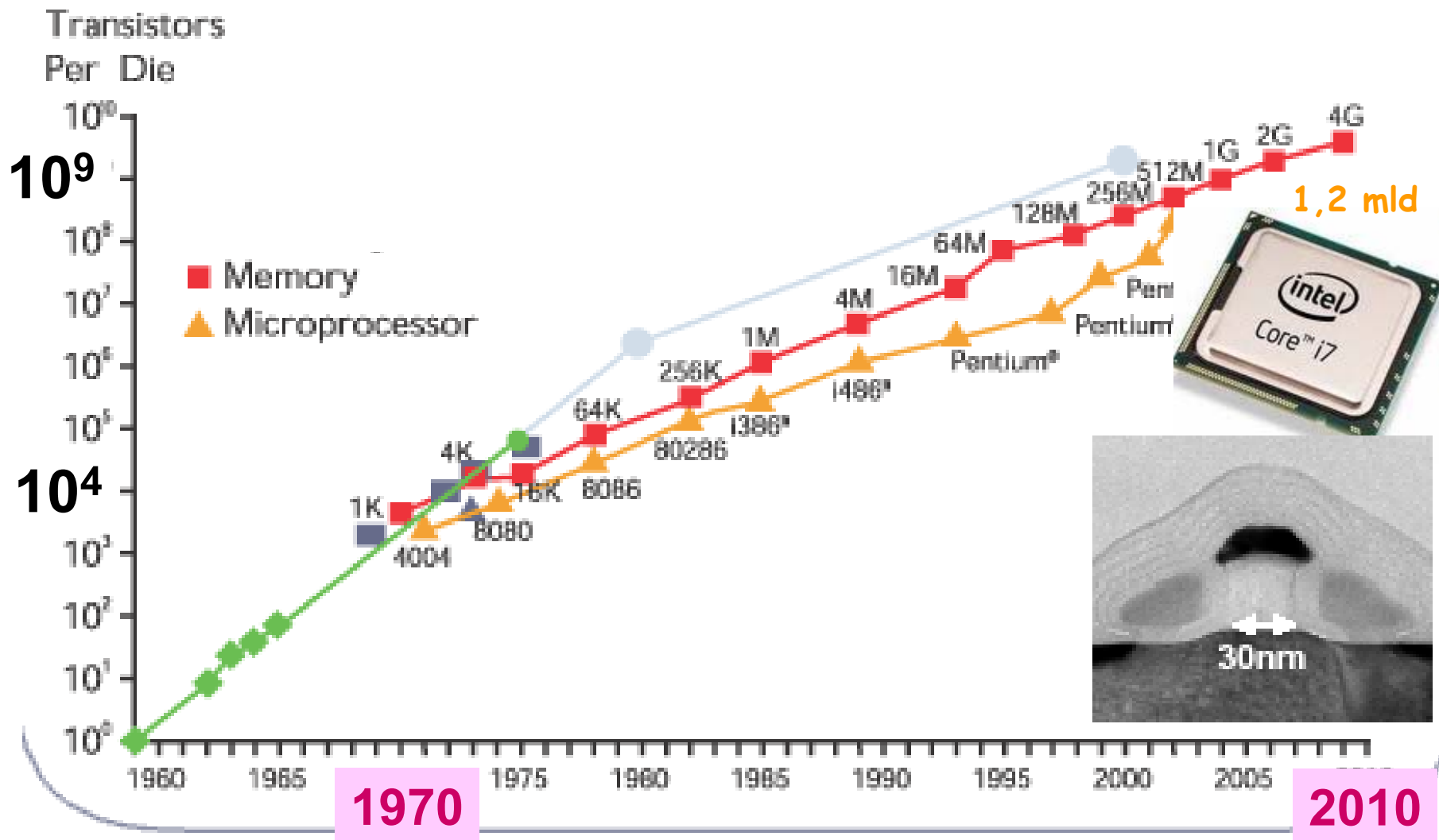
prawo Moora (Intel)

Nanostrukturyzacja

Liczba tranzystorów w kości

Integrated-Circuit Complexity

source: Intel Corporation

Nanostrukturyzacja

zmniejsza:

- cenę
- wagę

cena jednego tranzystora mniejsza od ceny druku jednej litery w książce

Nanostrukturyzacja

zmniejsza:

- cenę
- wagę

zwiększa:

- pojemność
- prędkość

fizyka:

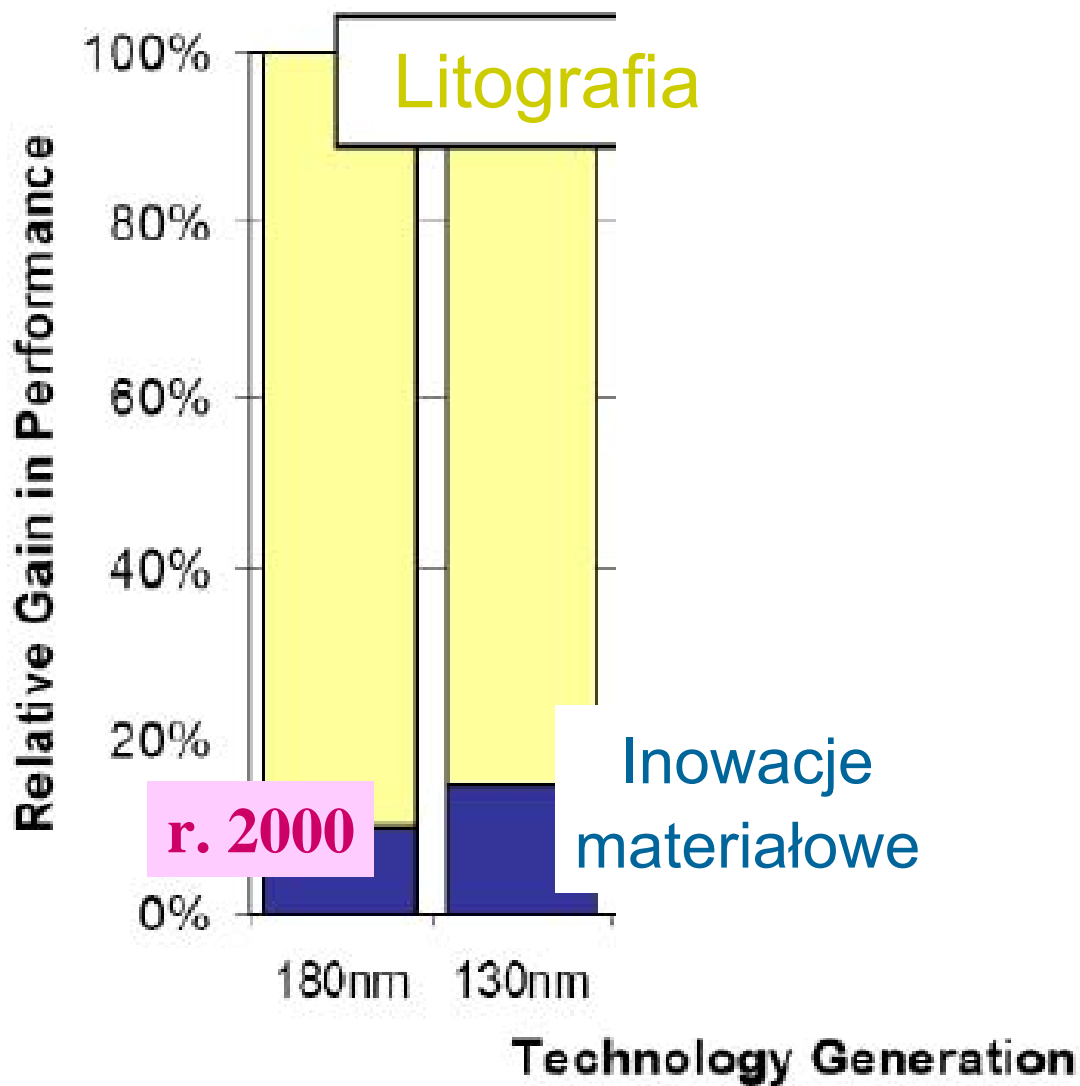
$$\tau = (CR)^{1/2}$$

rozwój dzięki postępowi w litografii

foto- → electro- → głęboki uv

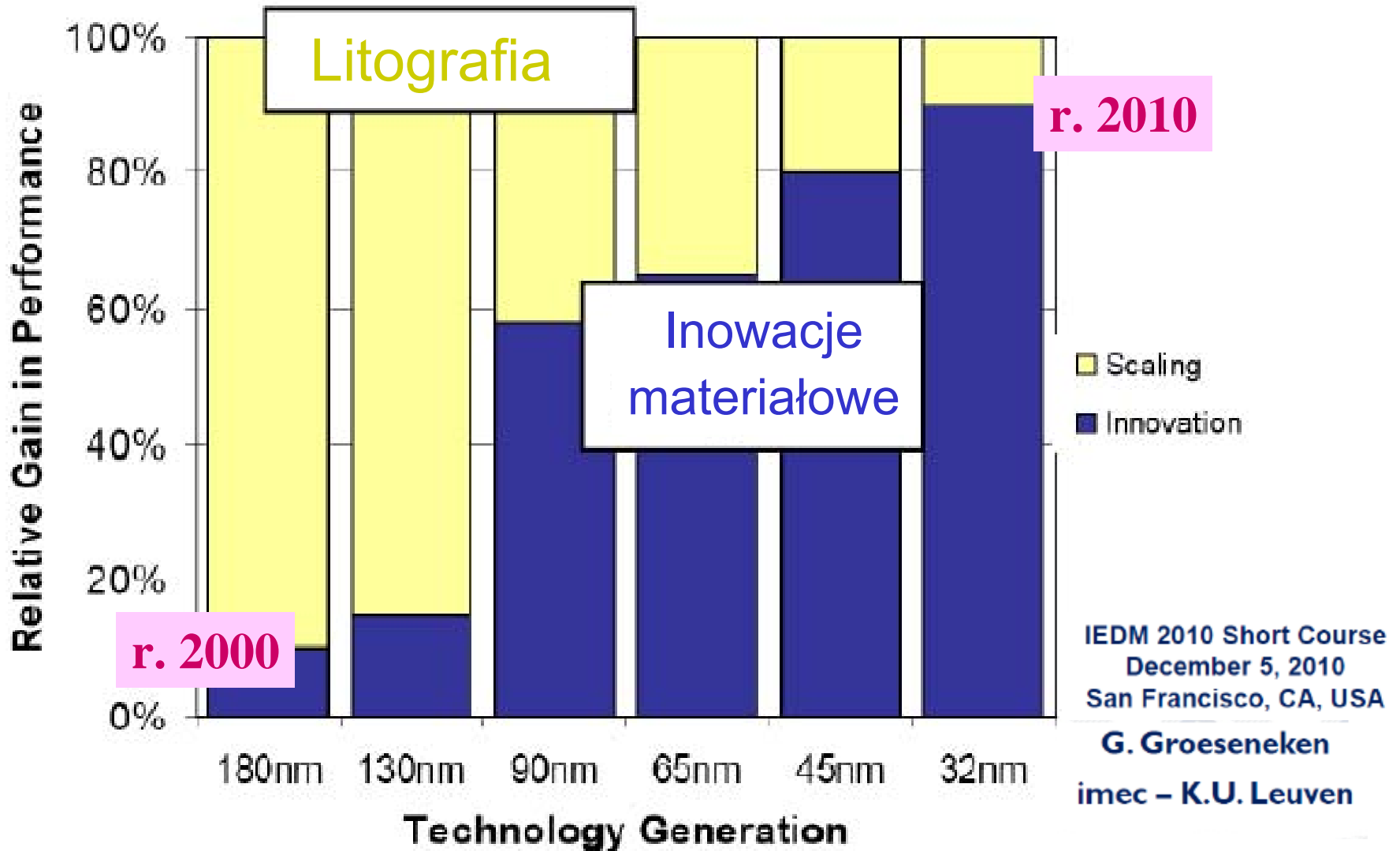

Wkład litografii/nowych materiałów do wydajności

Source – INTEL, IBM

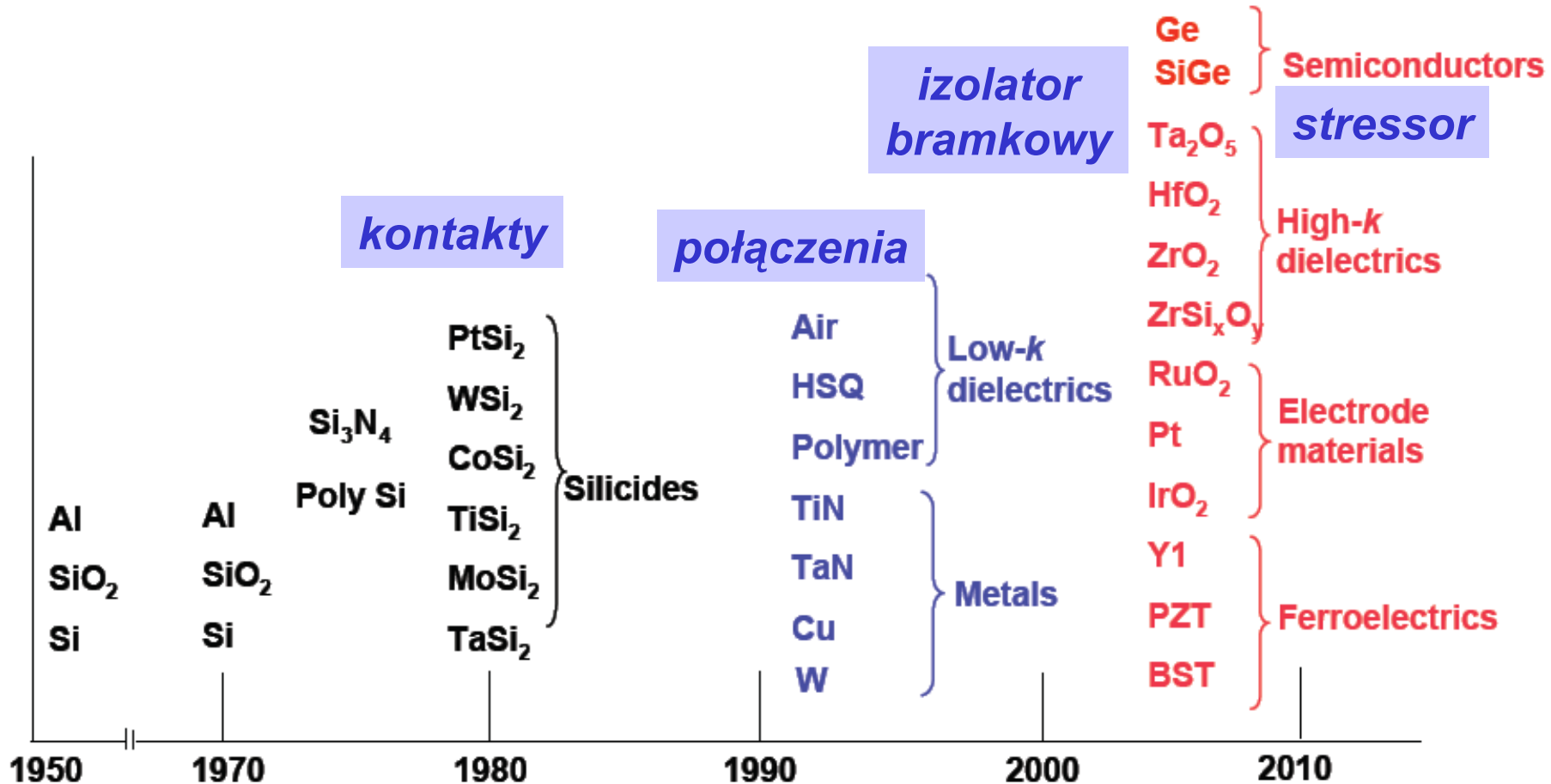
Wkład nowych materiałów do wydajności

IEDM 2010 Short Course
December 5, 2010
San Francisco, CA, USA
G. Groeseneken
imec – K.U. Leuven

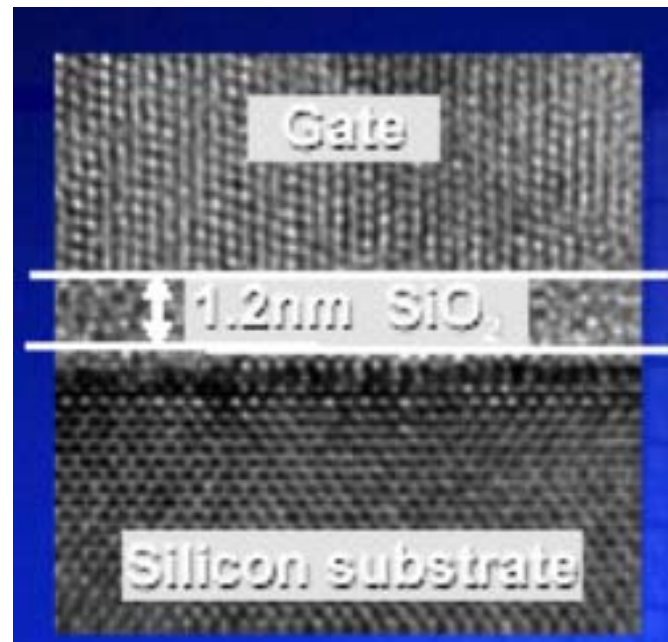
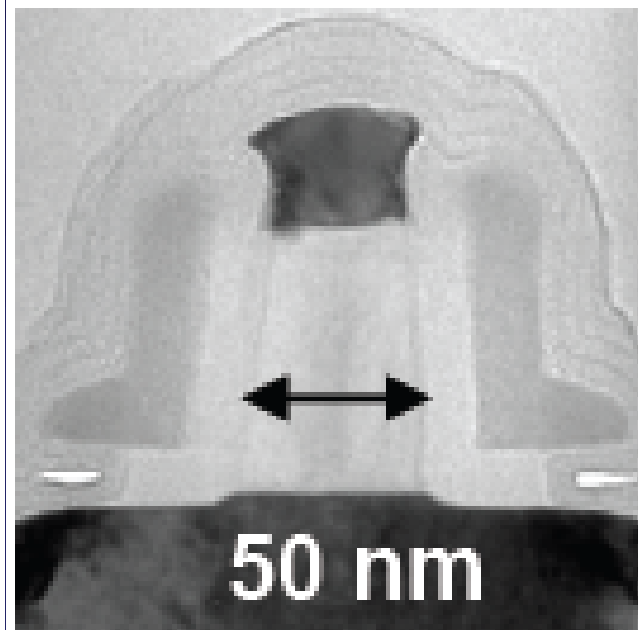
Source – INTEL, IBM

Nowe materiały w technologii „krzemowej”

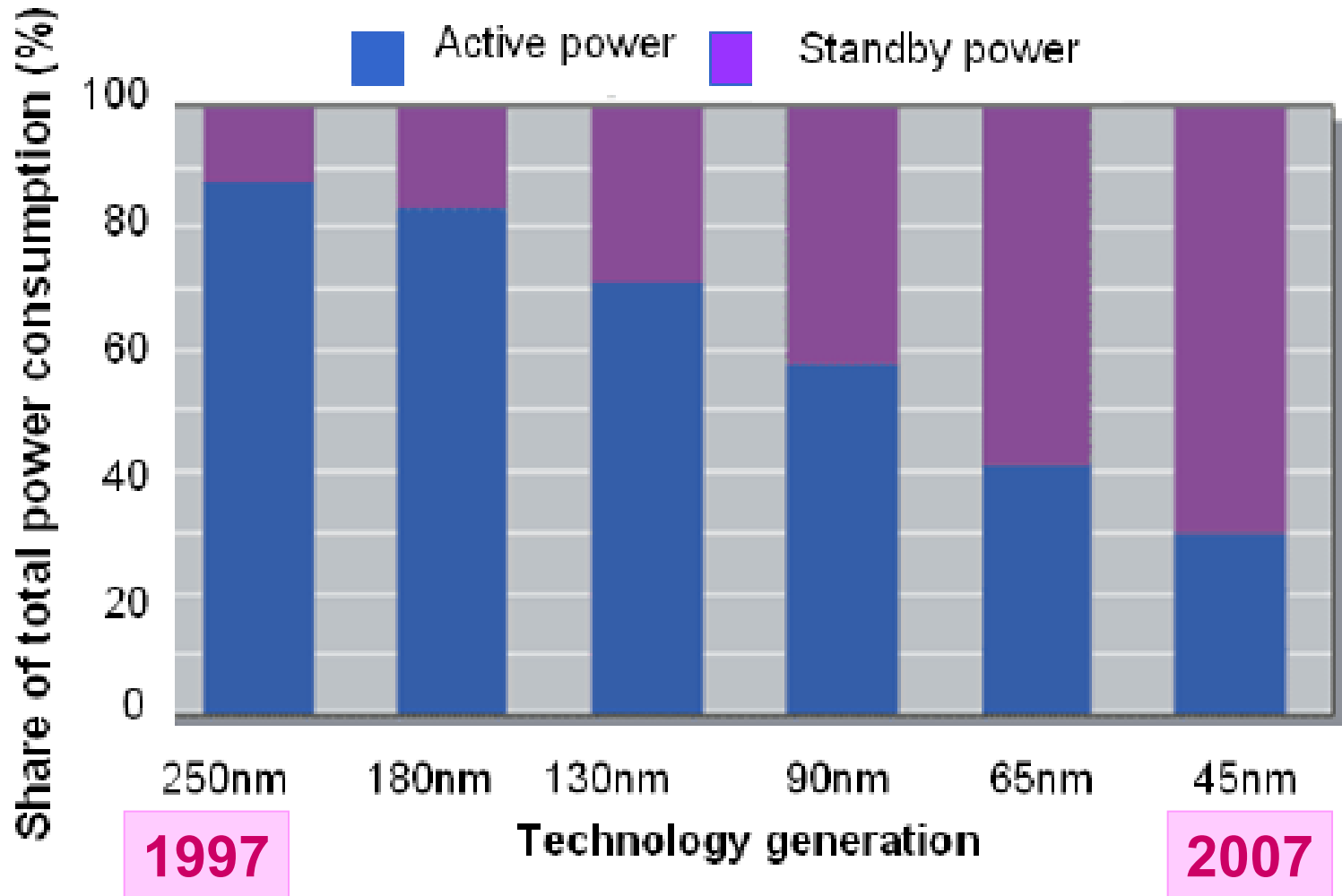
Prawo Moore'a dzięki nowym materiałom
SiO₂ i Si powinny (i są) zastępowane

Tranzystor MOSFET

ok. 50% mocy – ciepło Joula
prądu tunelowego przez bramkę

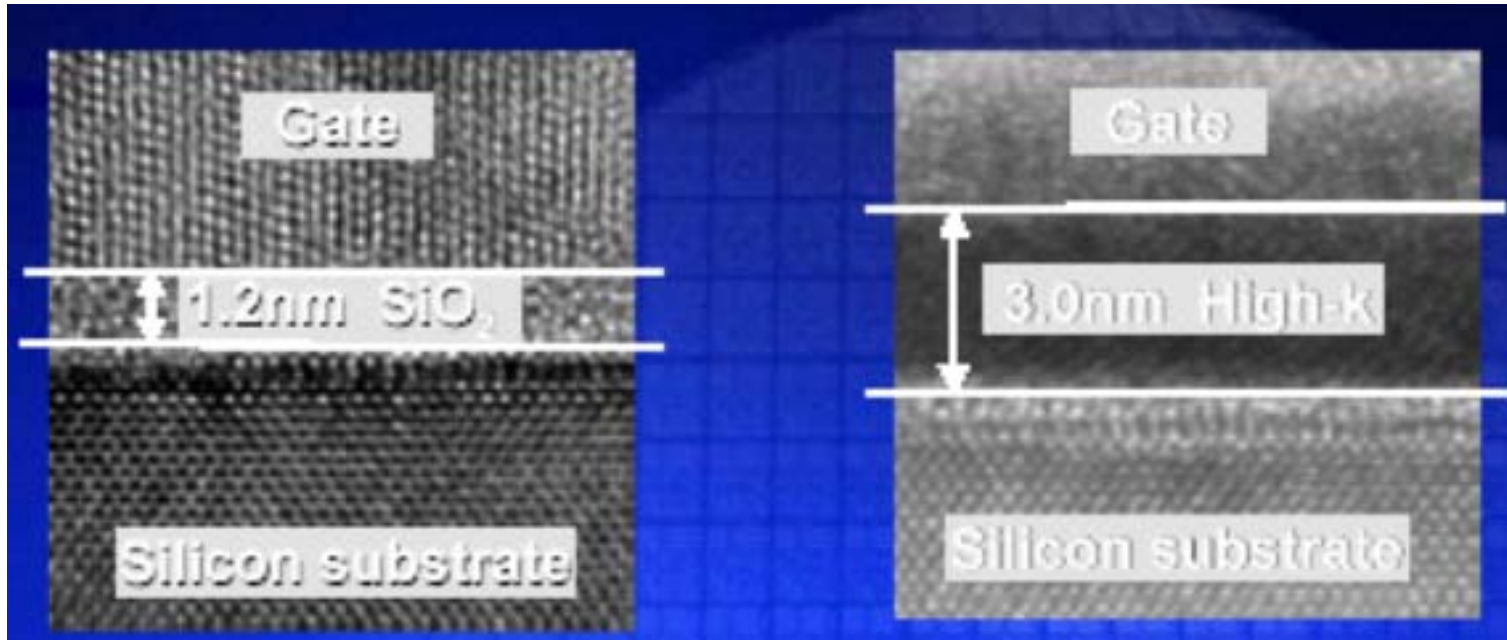
Zużycie mocy

fizyka:

tunelowanie kwantowe

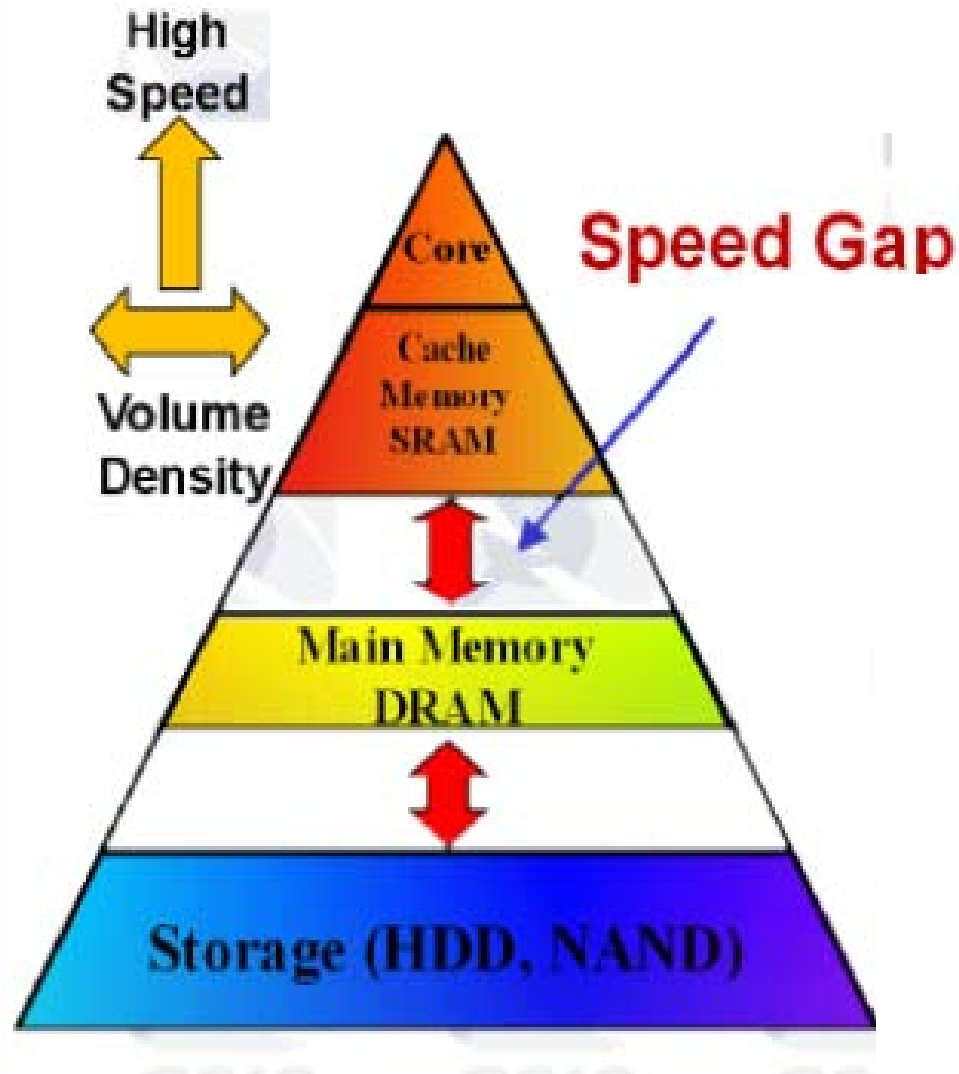
ok. 50% mocy – ciepło Joula
prądu tunelowego przez bramkę

stała dielektryczna $\kappa = 3.9$

fizyka

- stała dielektryczna $\kappa > 10$
- taka sama pojemność
- 10^4 mniejszy prąd tunelowania

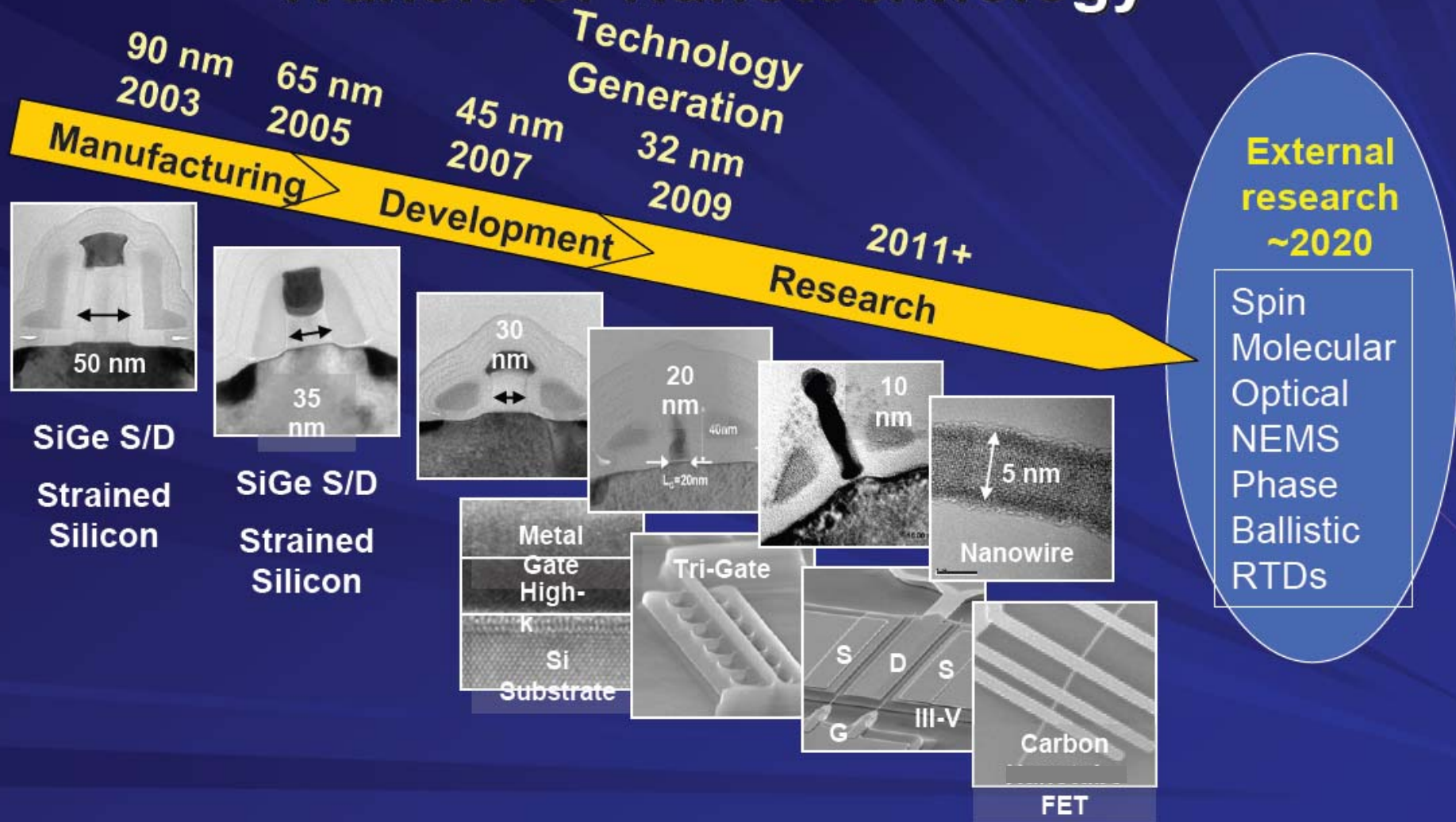
Rzeczywista prędkość

potrzebna zmiana architektury i zasad działania

More of Moore challenges: Disruption of Transistor Nanotechnology

Source: Intel

Future options subject to change

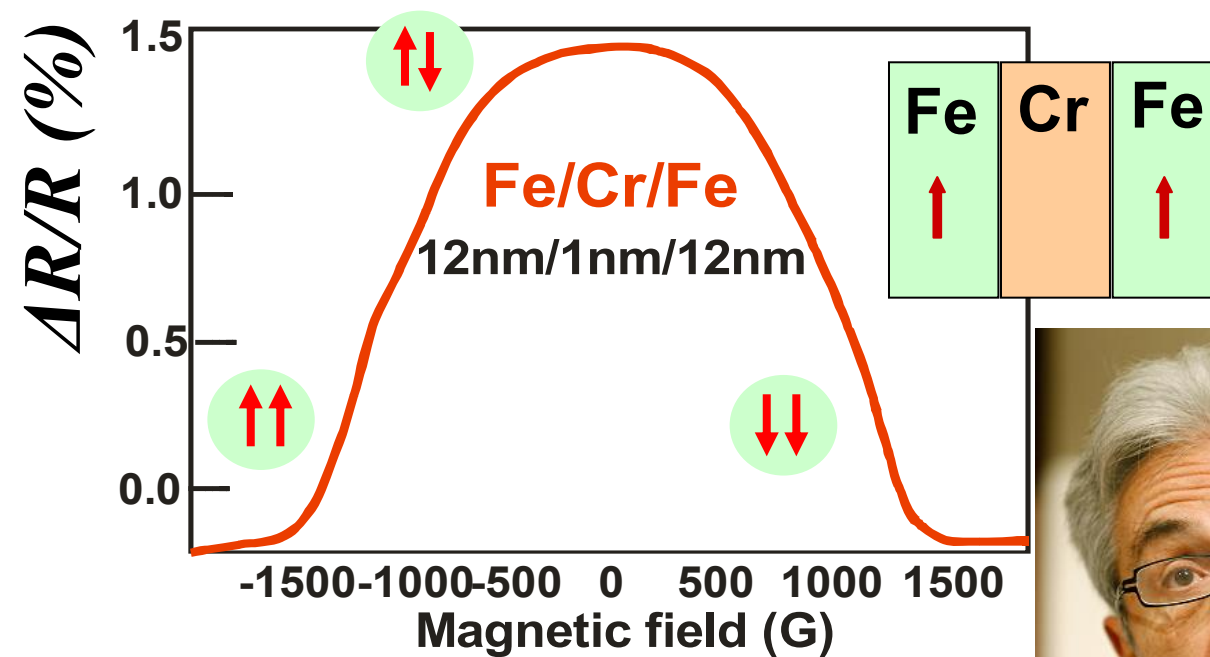
Spintronika

przechowywanie informacji

Gigantyczny magnetoopór (GMR)

G. Binasch, P. Grünberg et al. PRB'89

Nobel 2007 r.
Odkrycie 1988/89 r.

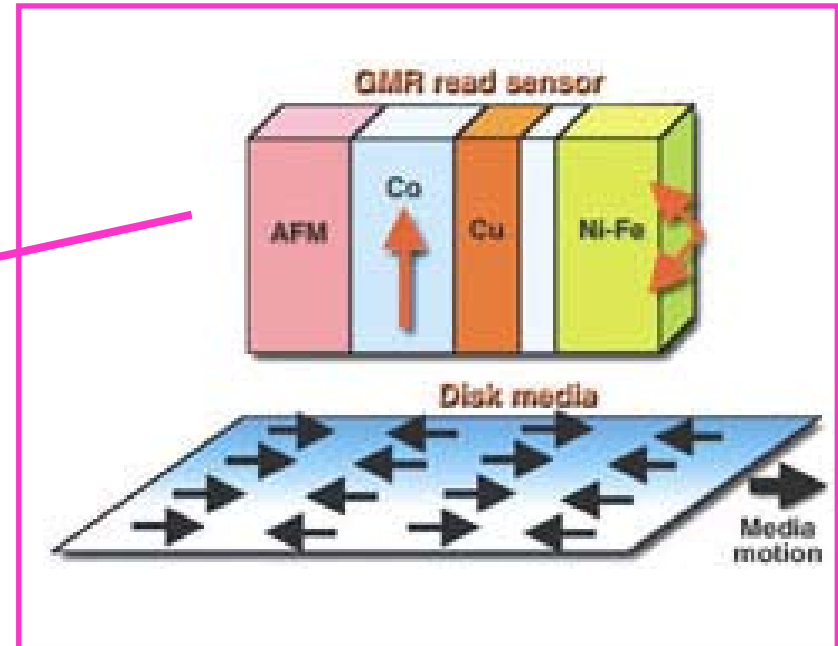
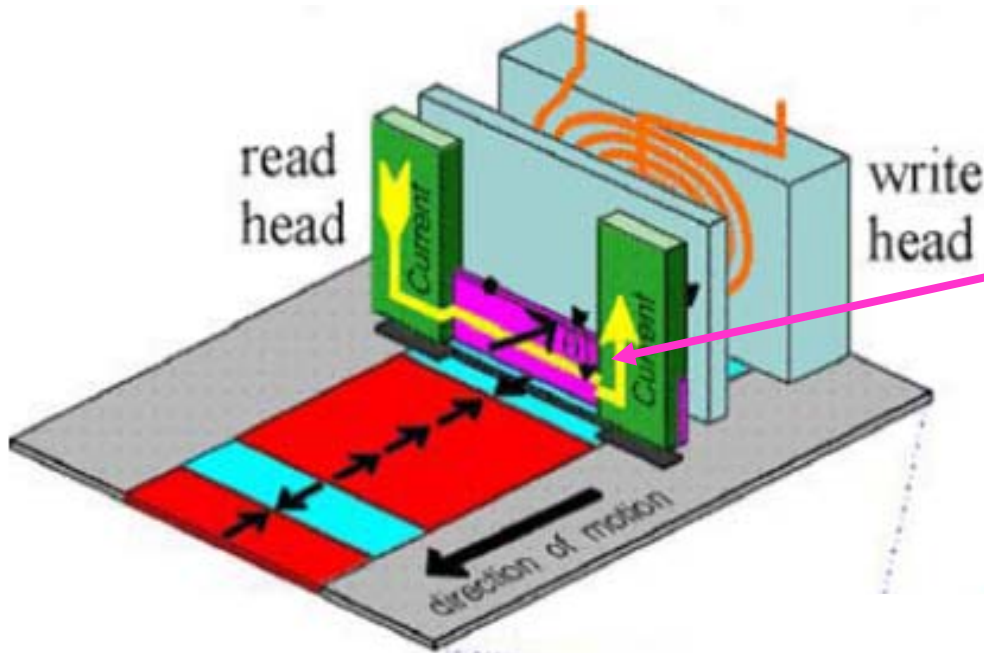
A. Fert

P. Gruenberg

Struktury GMR do odczytu dysków twardych

GMR read sensor

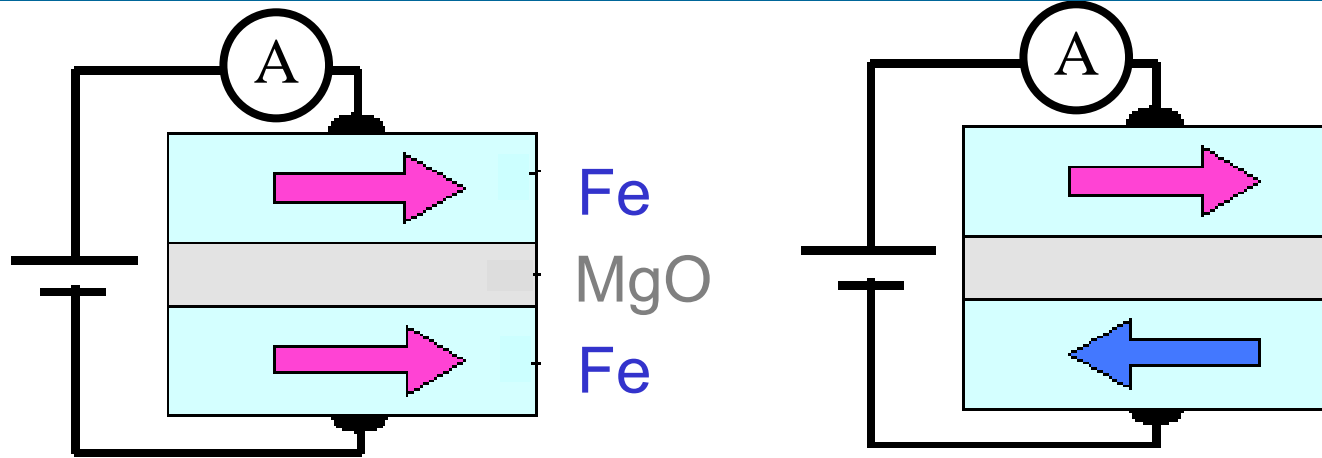

przełączanie namagnesowania
polem magnetycznym

$$(R_{\uparrow\downarrow} - R_{\uparrow\uparrow}) / R_{\uparrow\uparrow} = 20\%$$

MgO

Teoria *ab initio* (LSDA) prądu tunelowego

W. H. Butler et al. (Oak Ridge) PRB'2001

Spin-dependent tunneling conductance of Fe|MgO|Fe sandwiches

J. Mathon and A. Umerski (London) PRB'2001

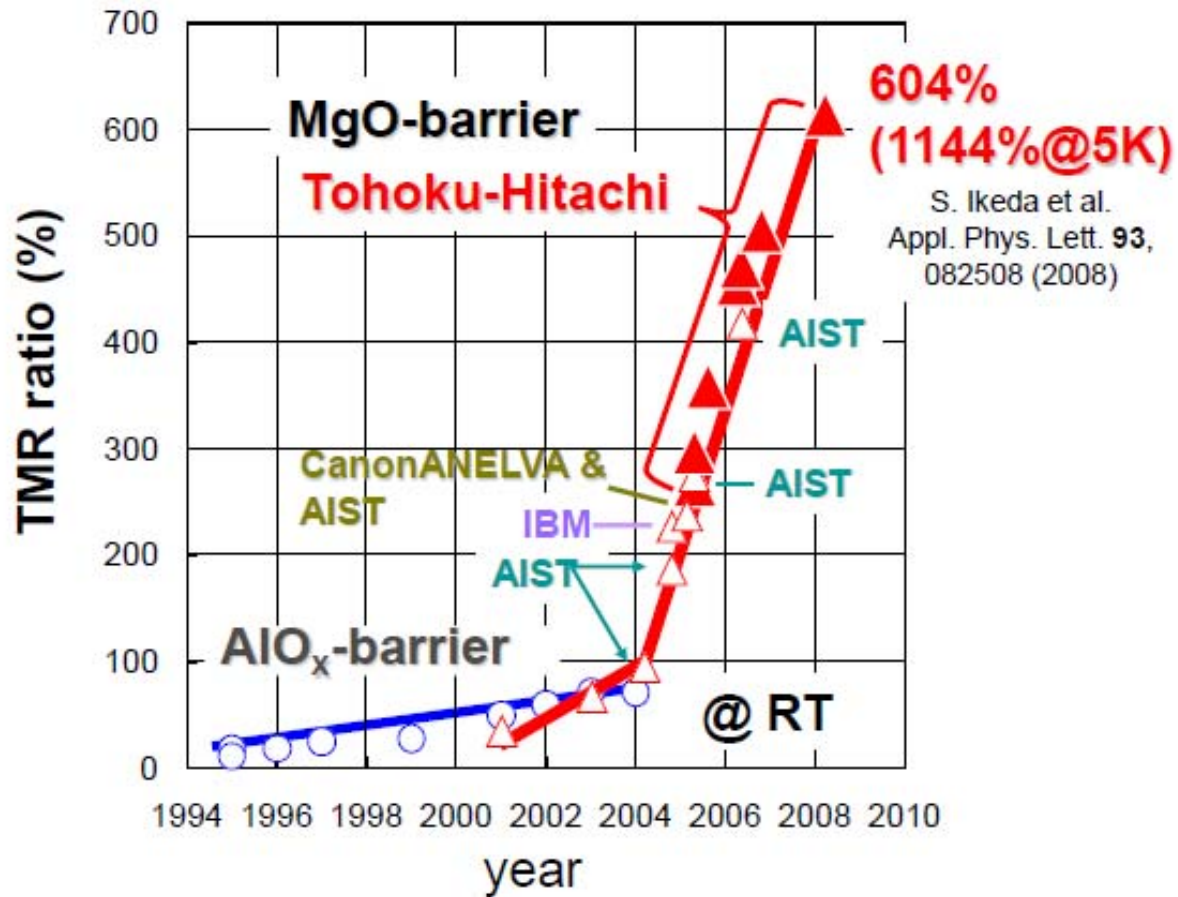
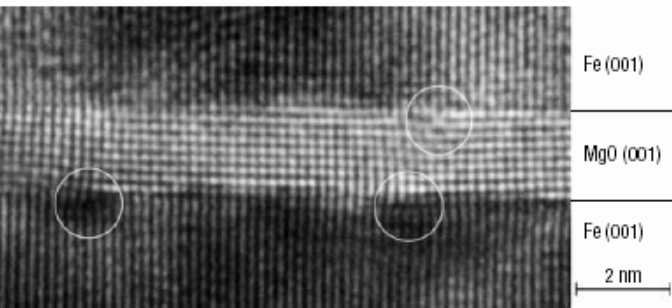
Theory of tunneling magnetoresistance of an epitaxial Fe/MgO/Fe(001) junction

$$(R_{\uparrow\downarrow} - R_{\uparrow\uparrow}) / R_{\uparrow\uparrow} \cong 1200\% \gg 2P_{\text{Fe}}^2 / (1 - P_{\text{Fe}}^2)$$

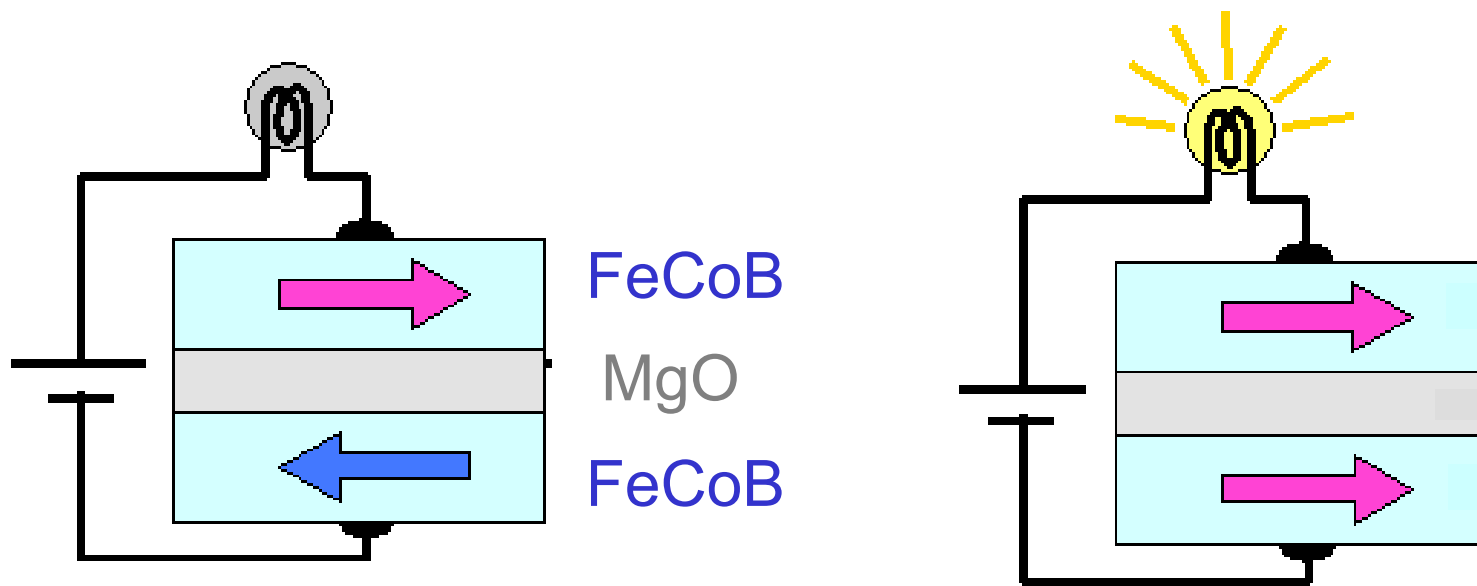
fizyka:

masa nośników ze spinem mniejszościowym b. duża w MgO

Wyniki doświadczalne

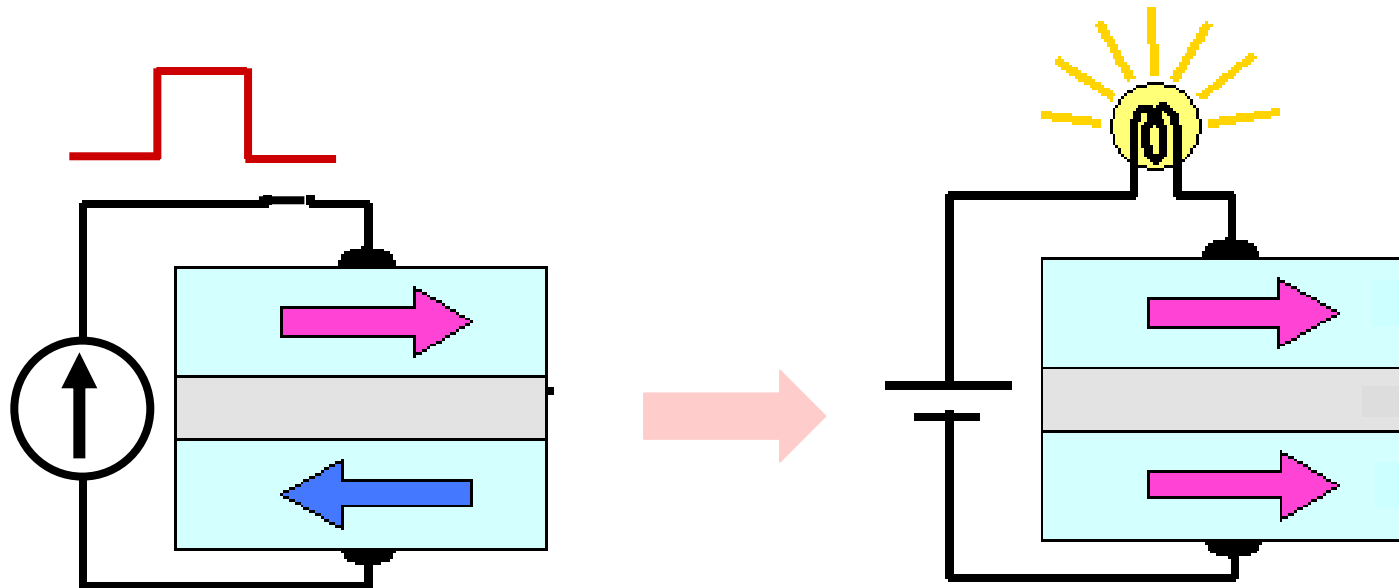
Magnetoopór tunelowy

- TMR - czujnik pola magnetycznego (jak GMR)
- komórka pamięci
  - przełącznik ($R_{\uparrow\downarrow} \cong 7R_{\uparrow\uparrow}$)

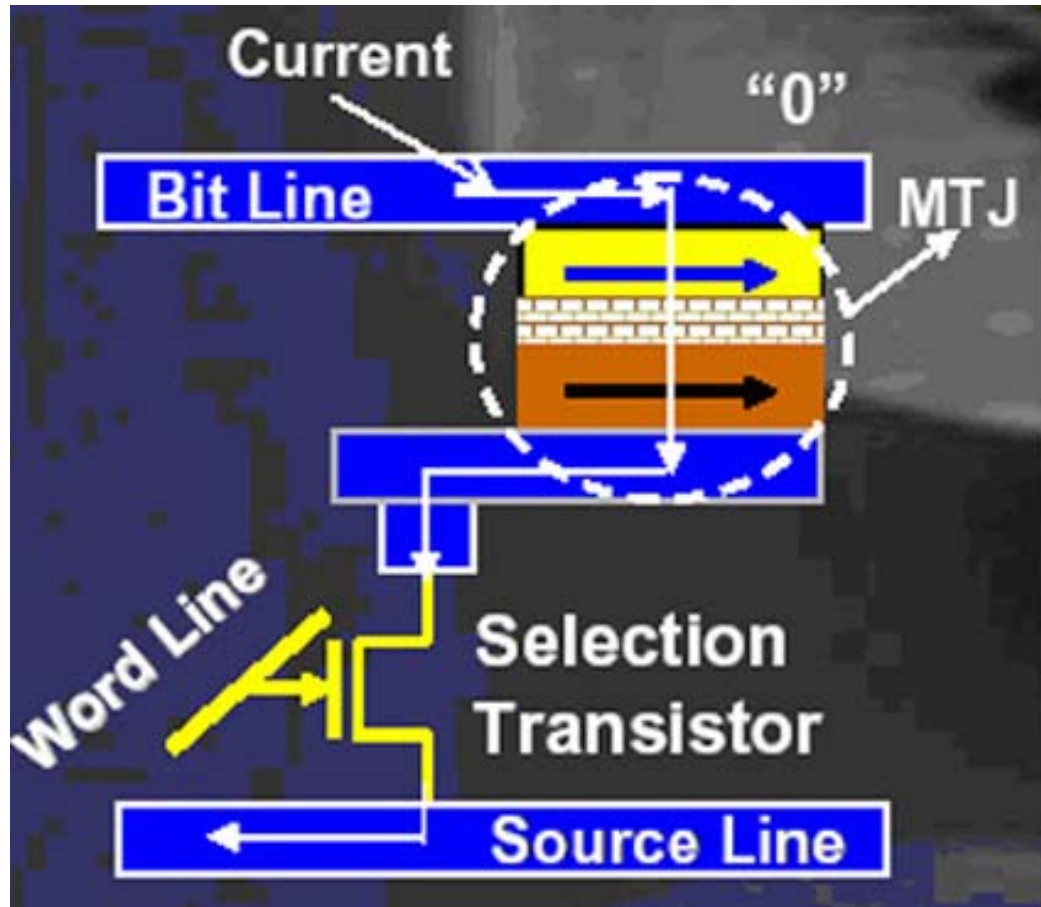

Przełączanie namagnesowania prądem

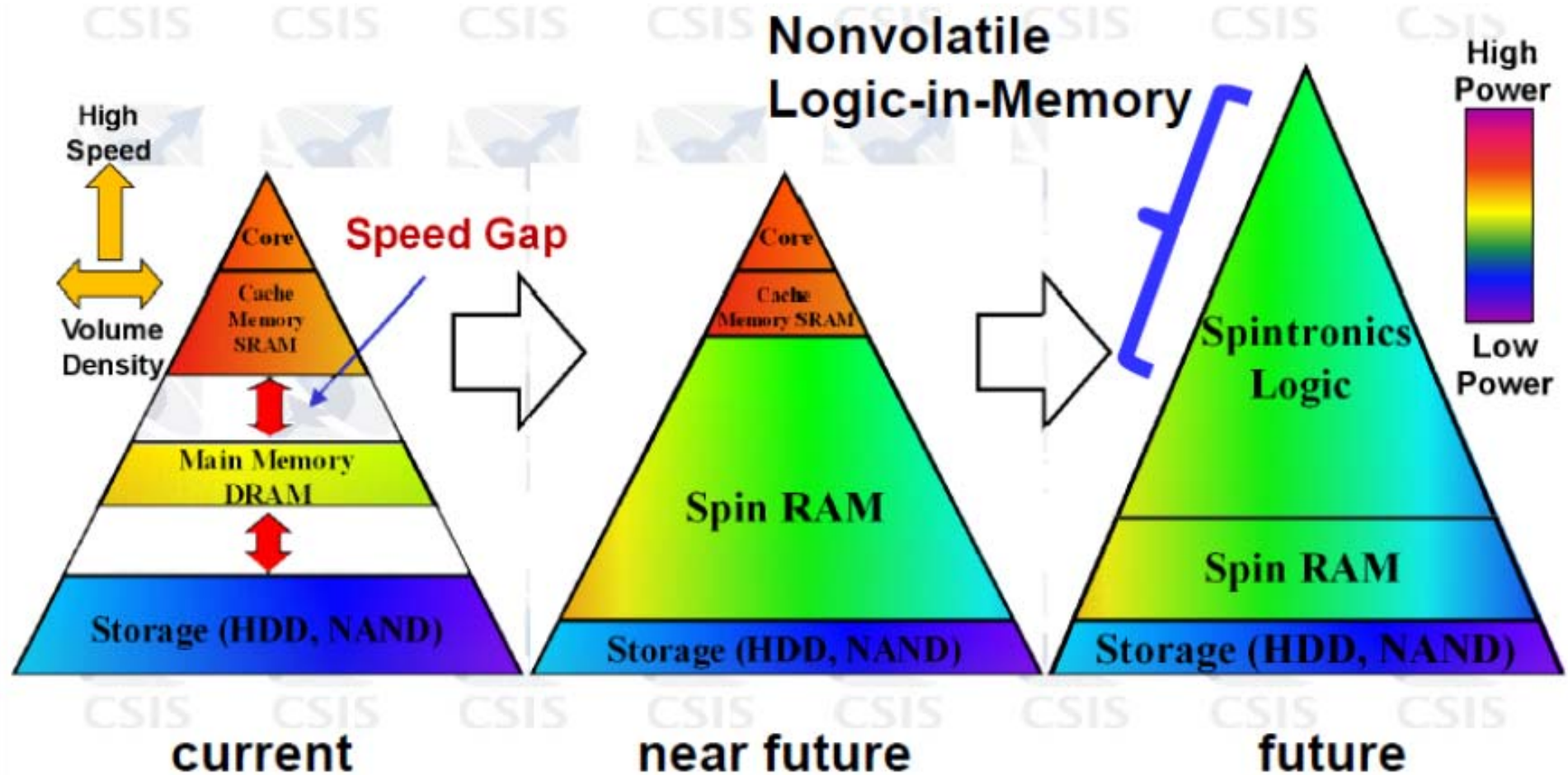
fizyka: ds/dt wytwarza moment siły, który obraca namagnesowanie

Universalna pamięć – STT MRAM

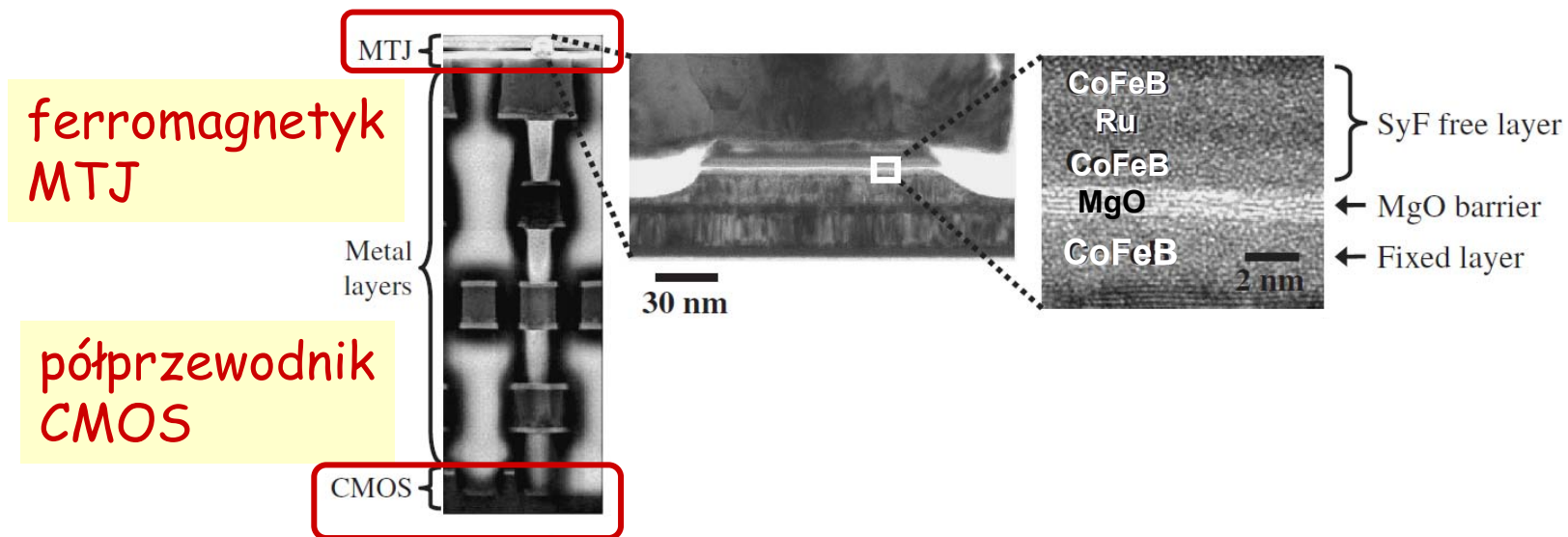
- skalowalna
- trwała (> 10 lat)
- niezawodna
- szybka (ns)
- odporna na promieniowanie

Oczekiwania związane ze spintroniką

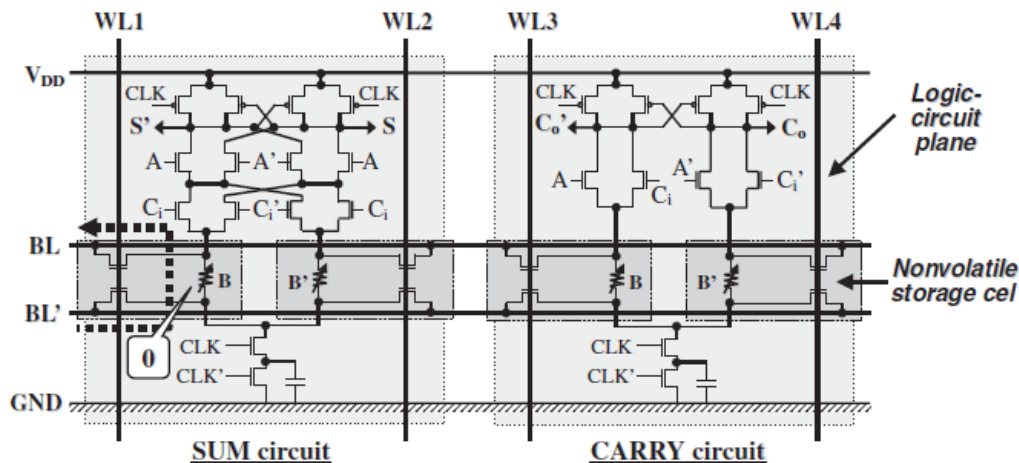

Magnetic tunnel junction based memory elements to counter **dynamic** and **static** power, and **interconnection delay**

Logika z rozproszoną pamięcią

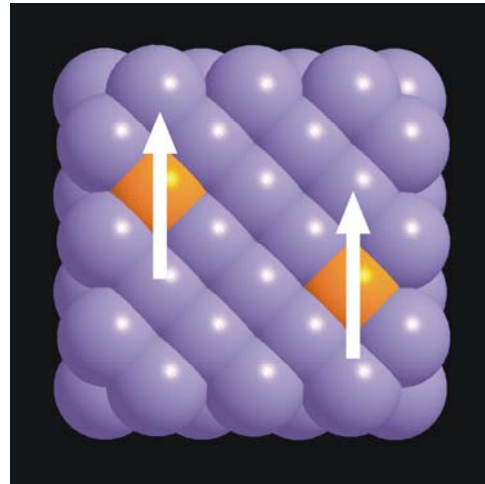

4 MTJs + 32 MOSs

sumator:
zużycie mocy 4x
mniejsze

Półprzewodniki ferromagnetyczne *materiały wielofunkcyjne*

Półprzewodniki półmagnetyczne

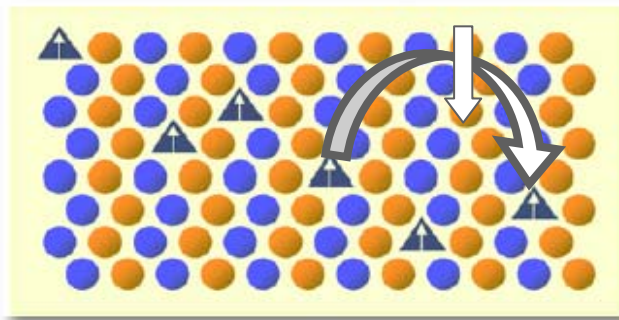
standardowe półprzewodniki, np. GaAs,
z domieszkami magnetycznymi np. Mn

Domieszkowanie na typ p → ferromagnetyzm

T. Story et al. [Warsawa] PRL'86,

H. Ohno et al. [IBM, Tohoku] PRL'02, APL'06,

TD, Y. Merle d'Aubine [Grenoble, Warsaw] PRB'97, PRL'97

dziury w paśmie walencyjnym
przenoszą sprzężenie ferro w
półprzewodnikach półmagnetycznych

źródło dziur w różnych półprzewodnikach z Mn:

(II,Mn)VI: akceptory, np., N

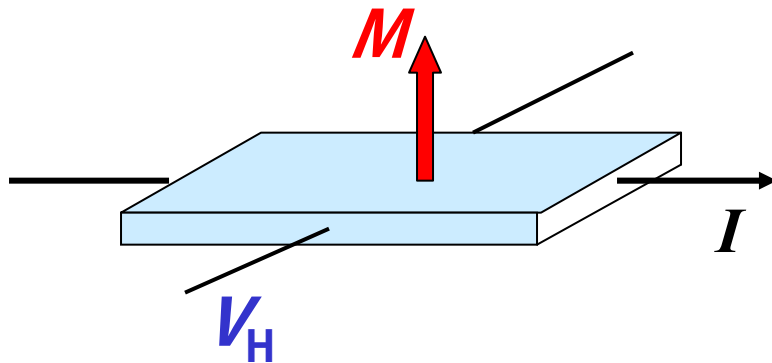
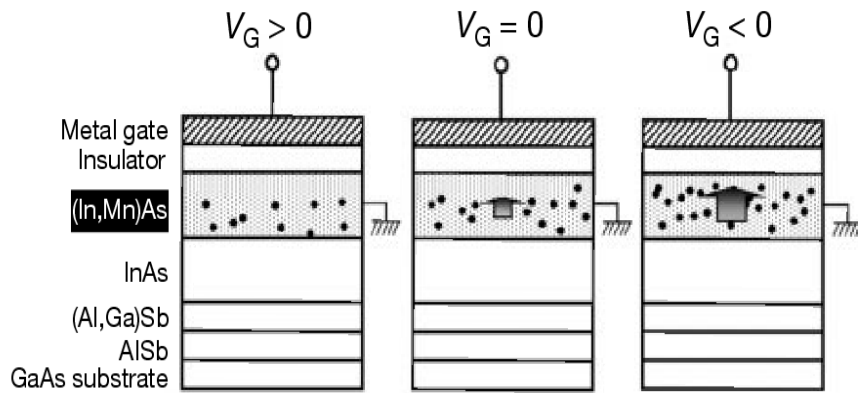
(III,Mn)V : Mn

(Ga,Mn)As – modelowy ferromagnetyk T_C do ~ 190 K

manipulowanie namagnesowaniem:

domieszkowanie, naprężenia, światło, pole elektryczne, ...

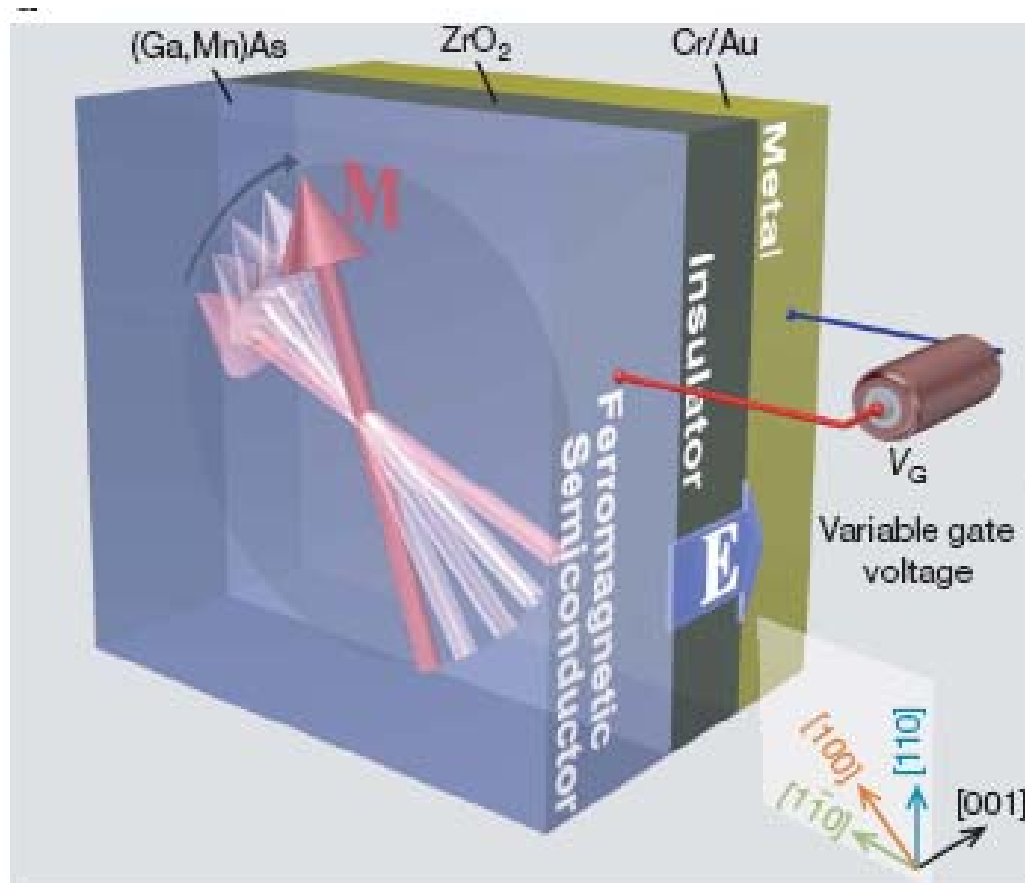
Kontrolowanie uporządkowania magnetycznego polem elektrycznym (ferro-FET) (In,Mn)As

H. Ohno et al. [Tohoku, Warsaw] Nature '00

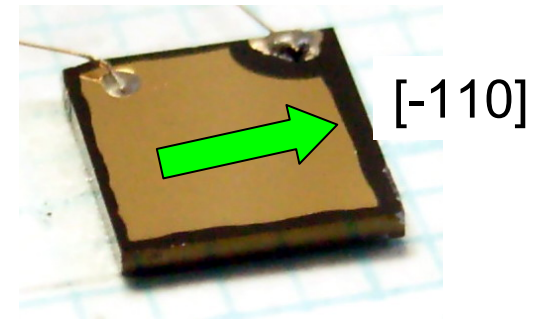
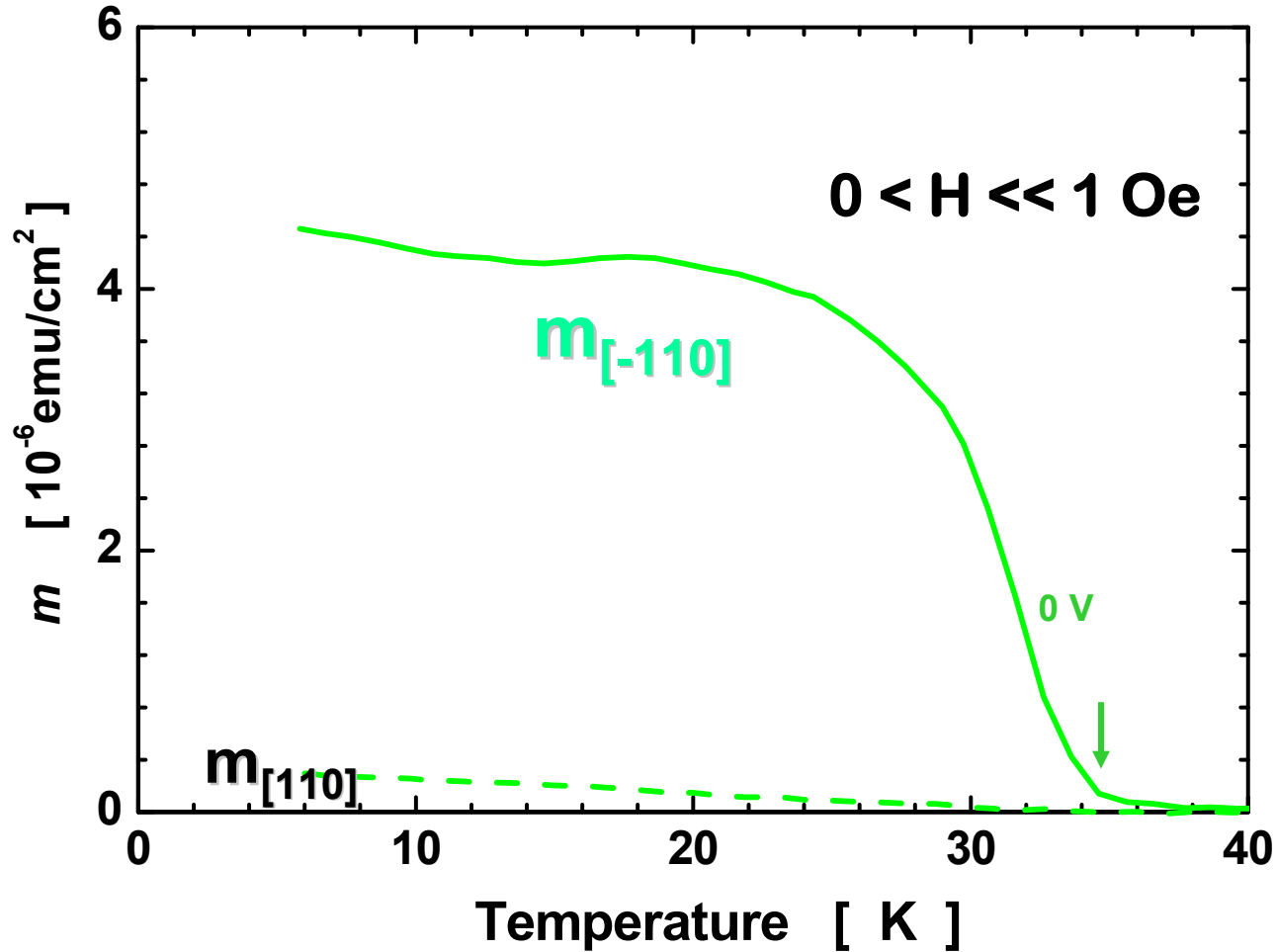
Kontrolowanie kierunku namagnesowania

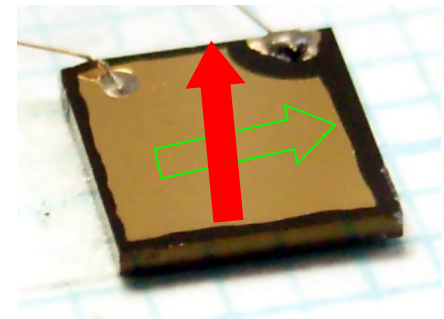
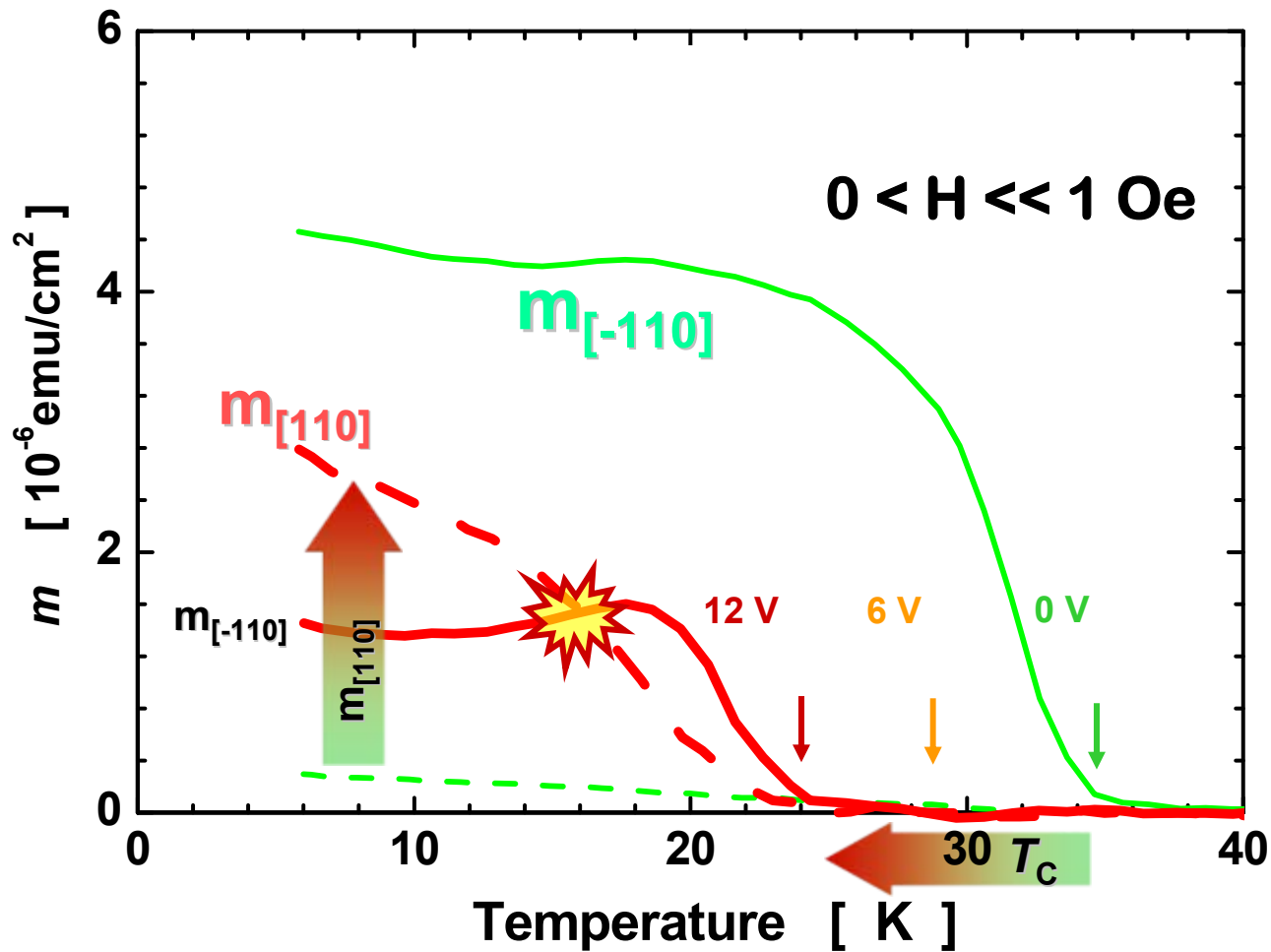
przełączanie
namagnesowania
napięciem
→ małą mocą

D. Chiba et al. [Tohoku, Warsaw] Nature'09

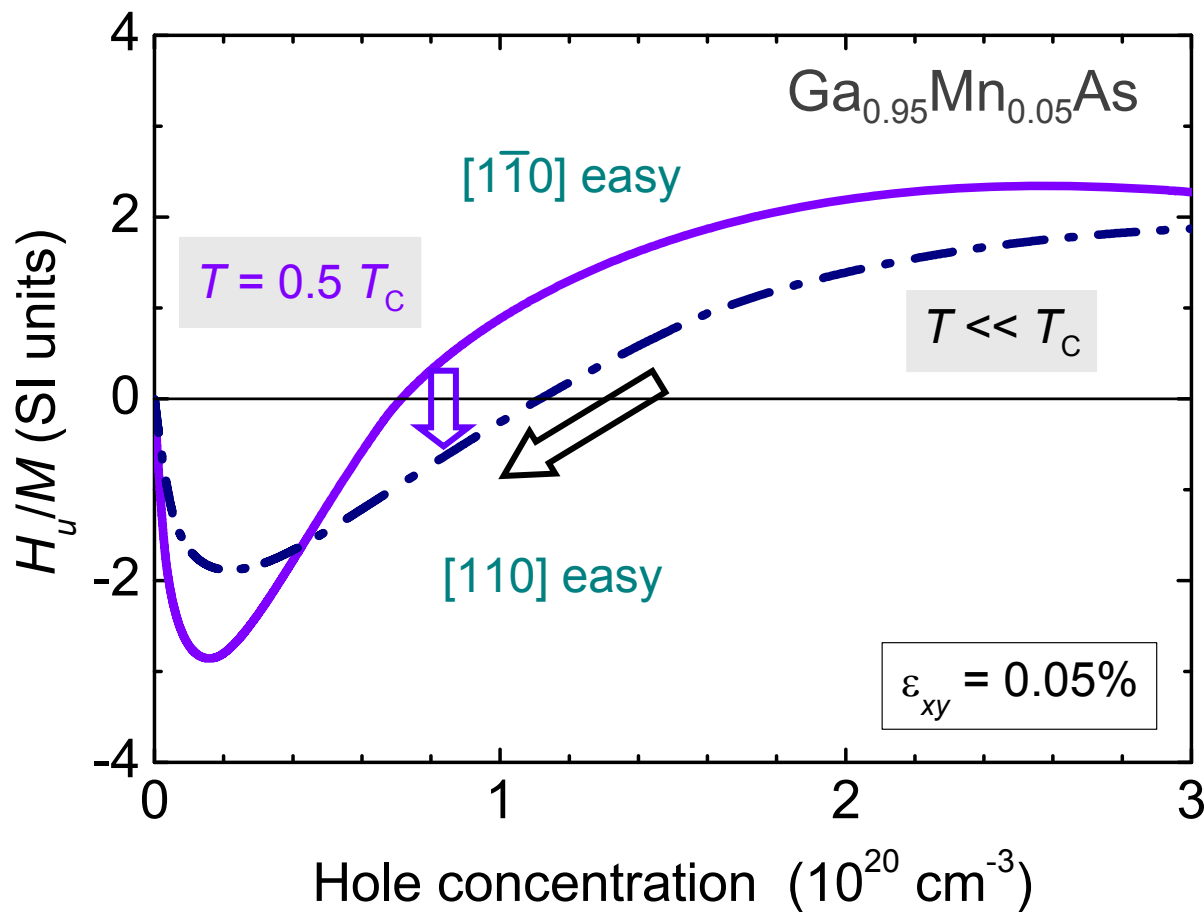
Oś łatwa [-110]

Spinowa przemiana reorientacyjna

Anizotropia płaszczyznowa – teoria

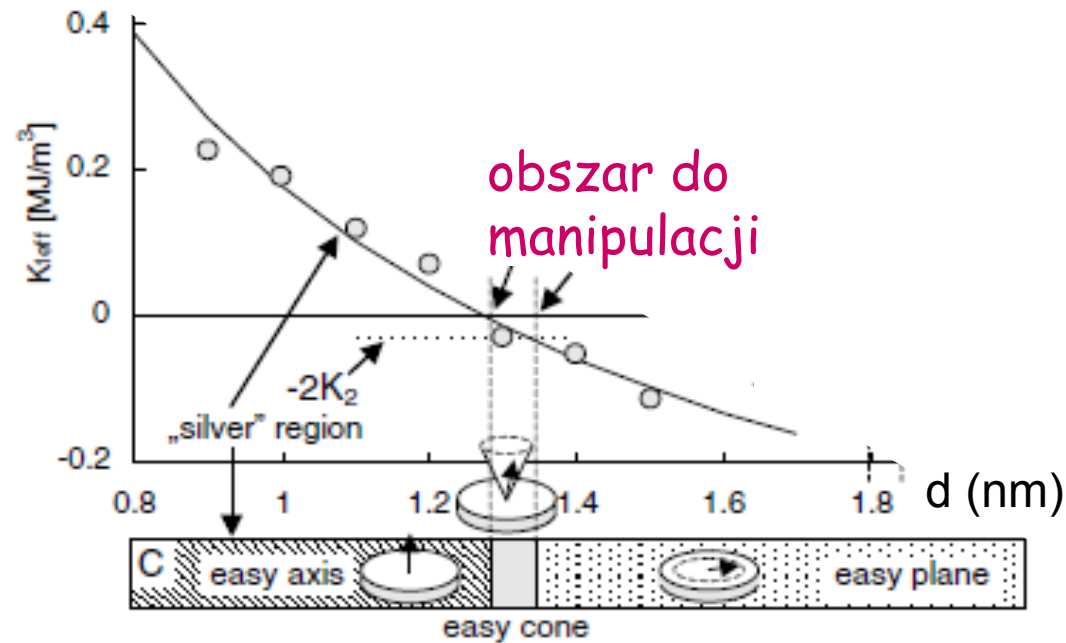
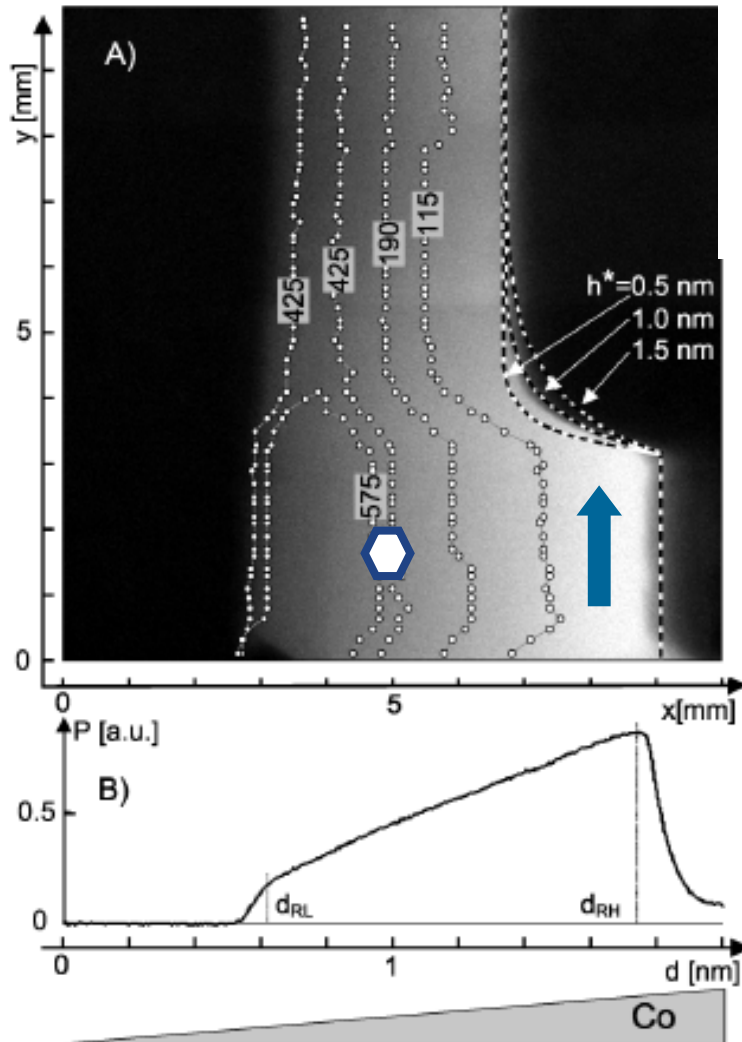
fizyka:

depopulacja podpasm
pasma walencyjnego
o różnym kierunku L
 L wpływa na s
(spin orbita)

W. Stefanowicz, ... [Warsaw, Regensburg] PRB'10
J. Zemen et al. [Prague], PRB'09
M. Sawicki, ... [Warsaw, Nottingham], PRB'05

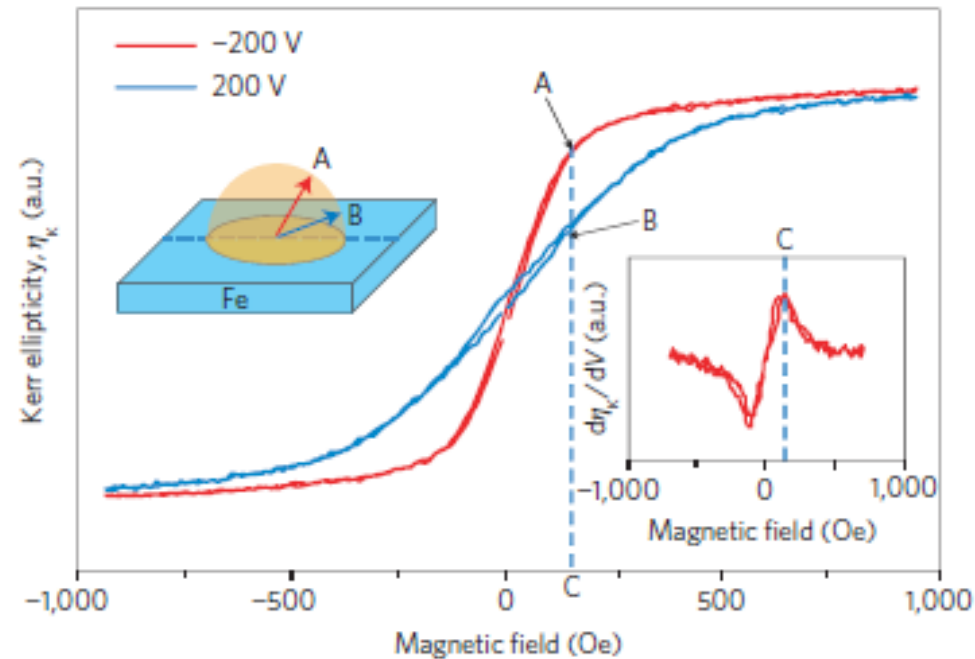
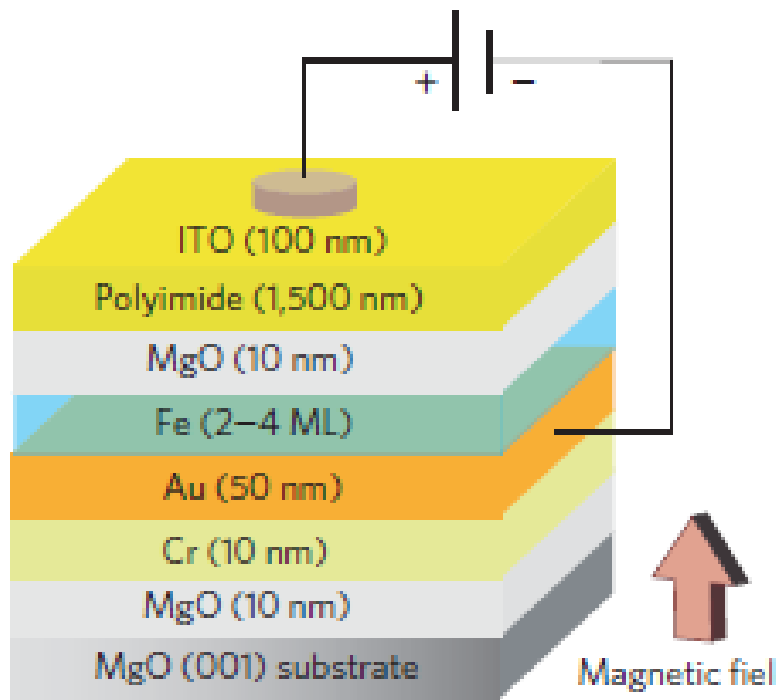
Transfer do metalicznych ferromagnetyków

Anizotropia magnetyczna w Au/Co/Ag

A. Kisielewski et al. [Białystok, Warsaw] PRL. '02

Efekt polowy w Fe w 300 K

Zastąpienie litografii przez samoorganizację

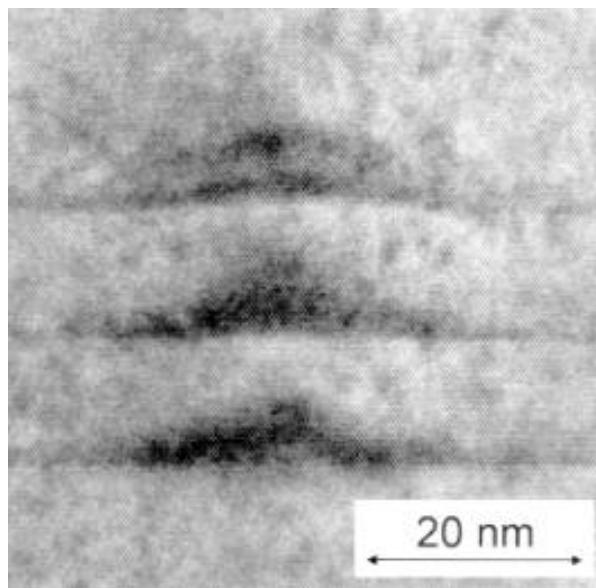
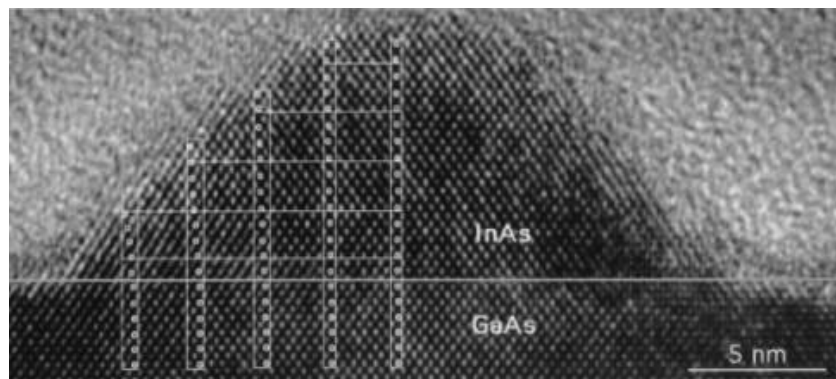
top-down → bottom up

nanokompozyty o kontrolowanej budowie
z dokładnością atomową

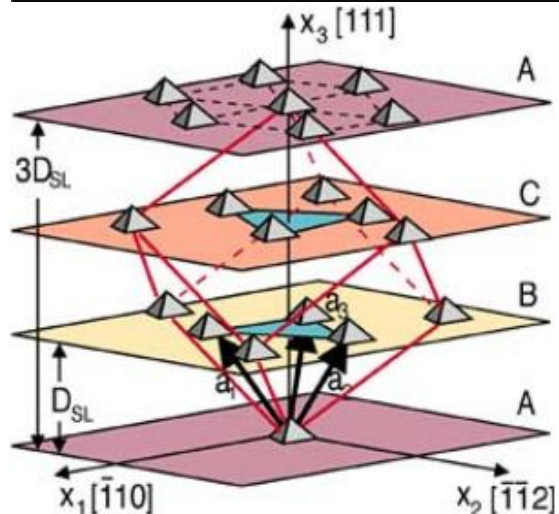
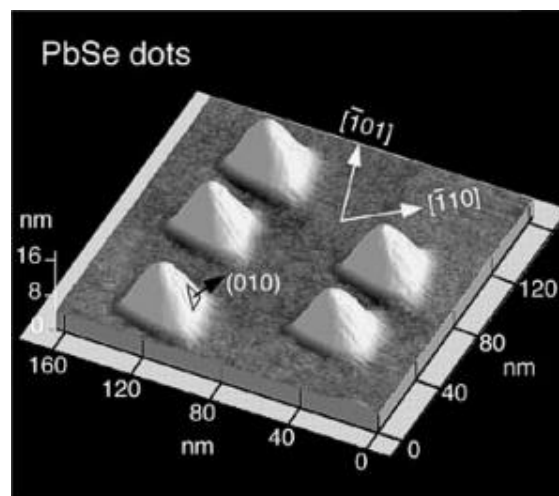

Samorosnące kropki kwantowe w stopach półprzewodnikowych

InAs w GaAs

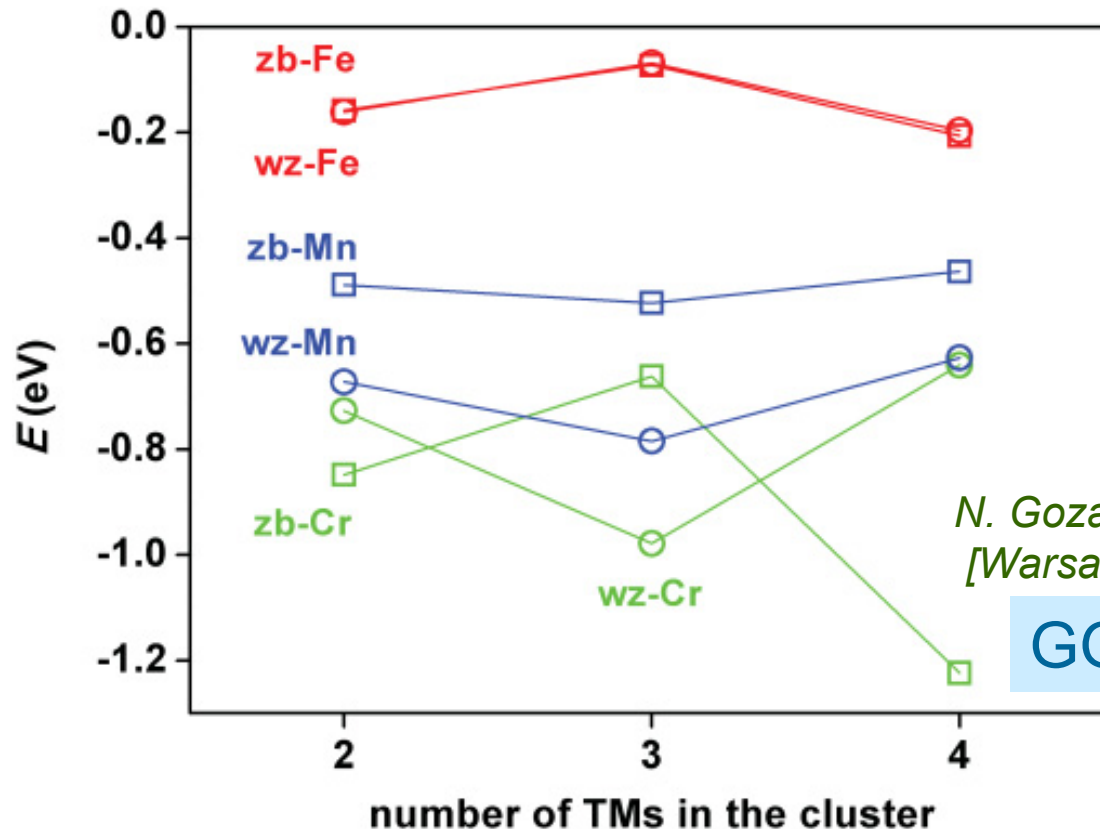
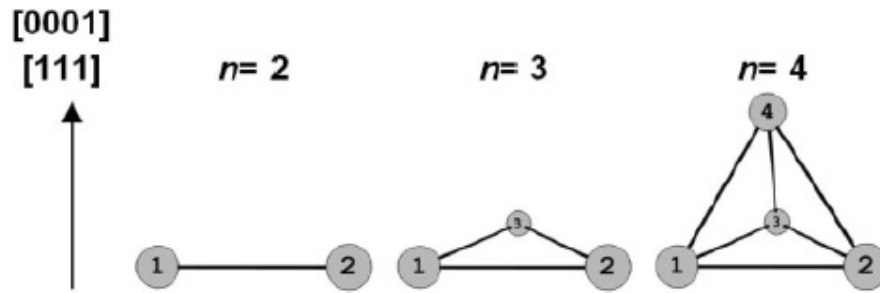
PbSe w (Pb,Eu)Te

*Springholz et al.
(Linz) Science '98*

chemiczna separacja faz kontrolowana przez naprężenia

Energia agregacji kationów magnetycznych w GaN

fizyka:

dodatkowy wkład do energii wiązań chemicznych od orbitali d

N. Gozalez Szwacki et al. [Warsaw] PRB'11

GGA+U

K. Sato et al., RMP'10

Do synchrotronu

ESRF

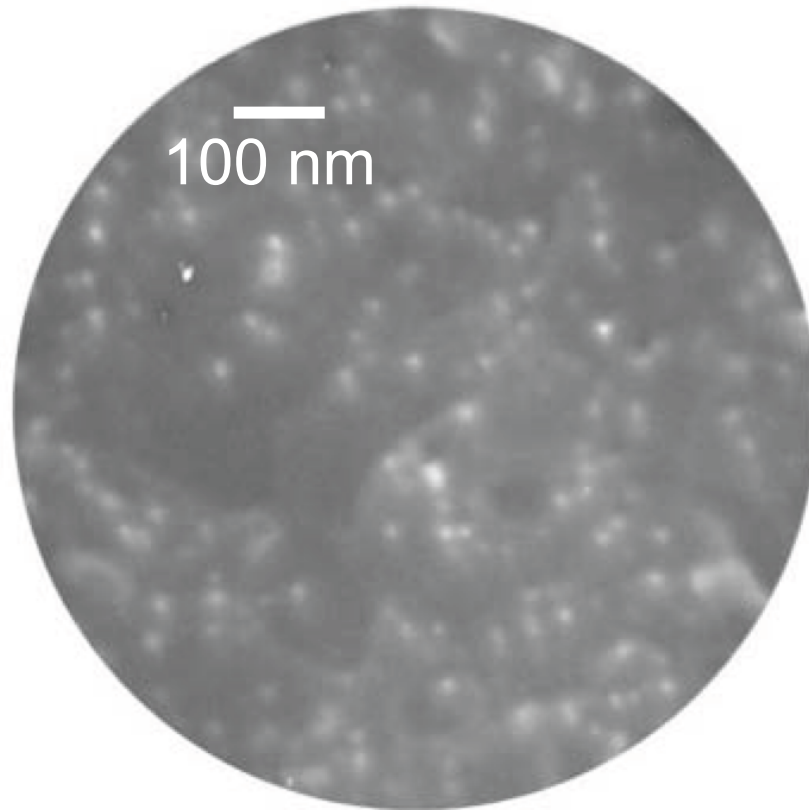
Elettra

MaxLab

(Ga,Fe)N - XPEEN

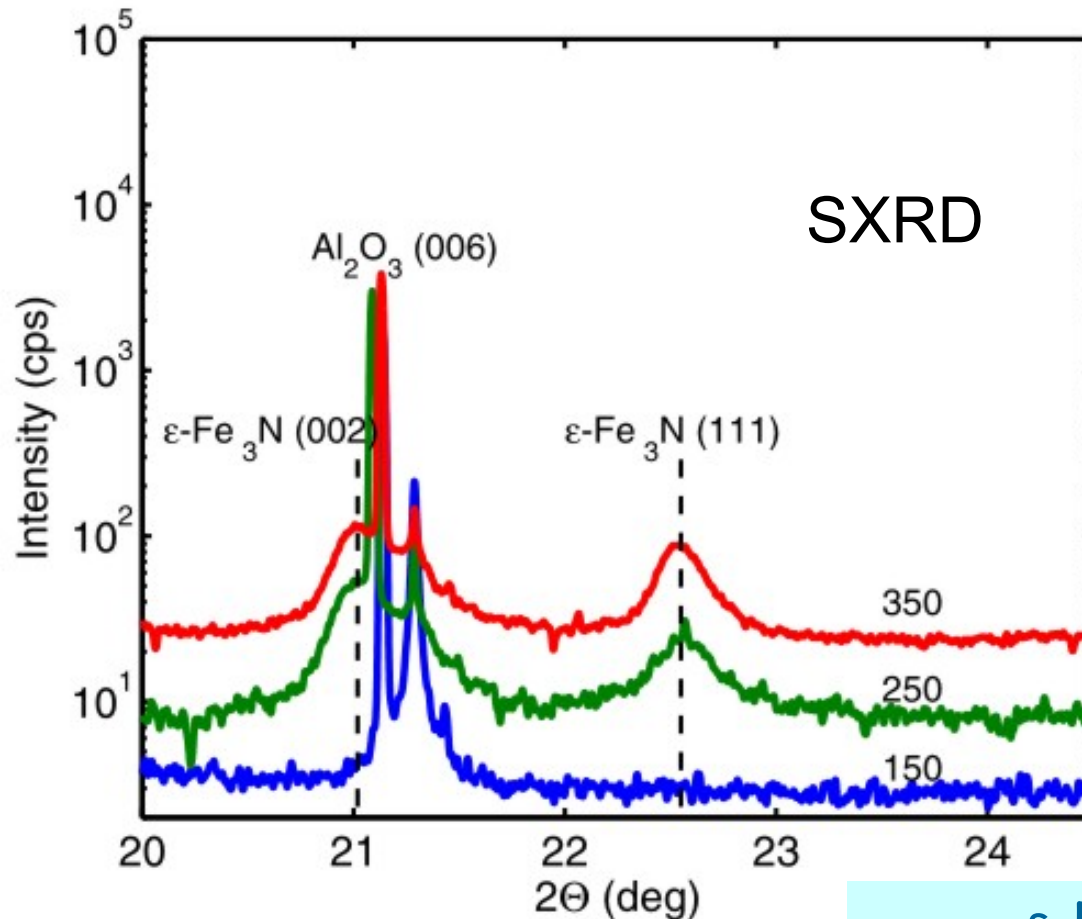

agregacja Fe

I. Kowalik et al. [Warsaw, Linz, Trieste]

Dyfrakcja rentgenowska (Ga,Fe)N

krystalograficzna separacja faz

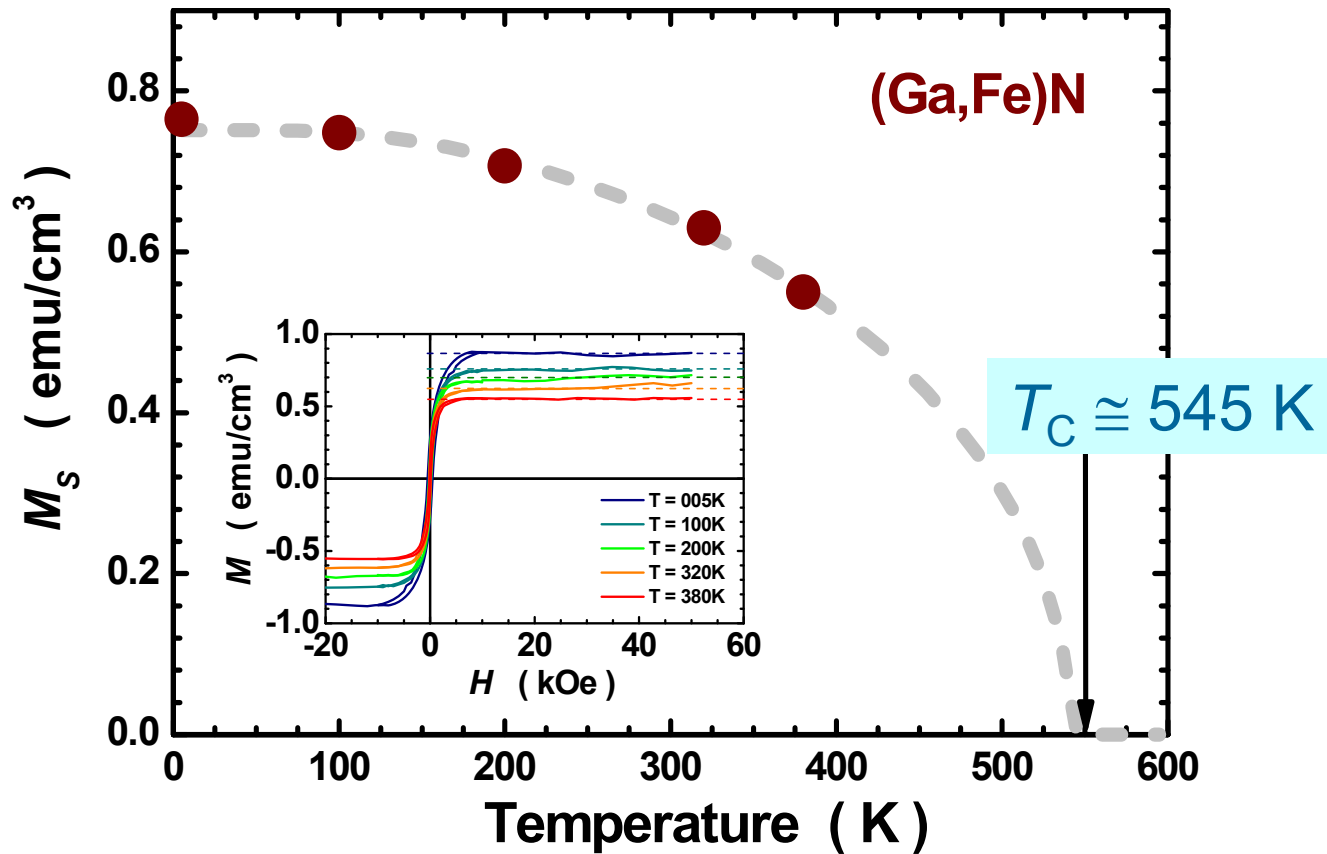

A. Bonanni et al., [Linz, Warsaw], PRL'08

nanokompozyt

$\epsilon-Fe_3N$
 $T_C = 575 K$

Spontaniczne namagnesowanie (Ga,Fe)N, $x < 1\%$

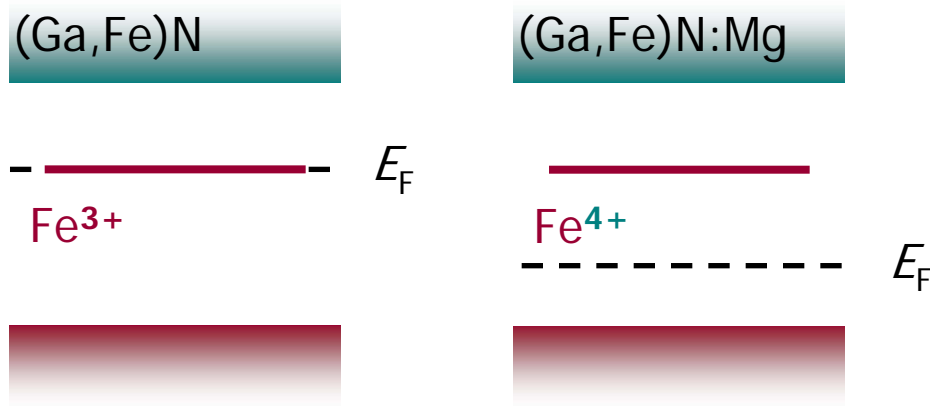

A. Bonanni ,..., [Linz, Warsaw] PRB'07, PRL'08

A. Navaro-Quezada ,..., [Linz, Warsaw] PRB'2010

Kontrolowanie agregacji przez ko-domieszkowanie

orbitale d w przerwie energetycznej

zmiana wartościowości
→ wpływ na agregację

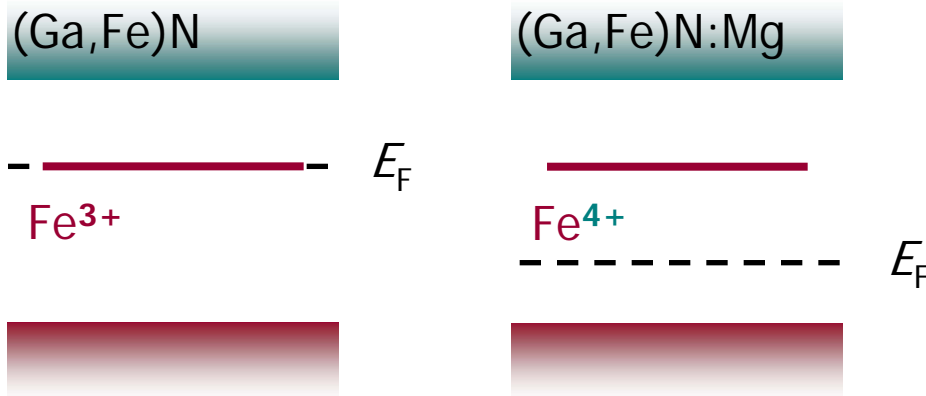
T. D. Nature Mat. '06

S. Kuroda et al. [Tsukuba, Warsaw]

Nature Mat. '07 (Zn,Cr)Te:N,I

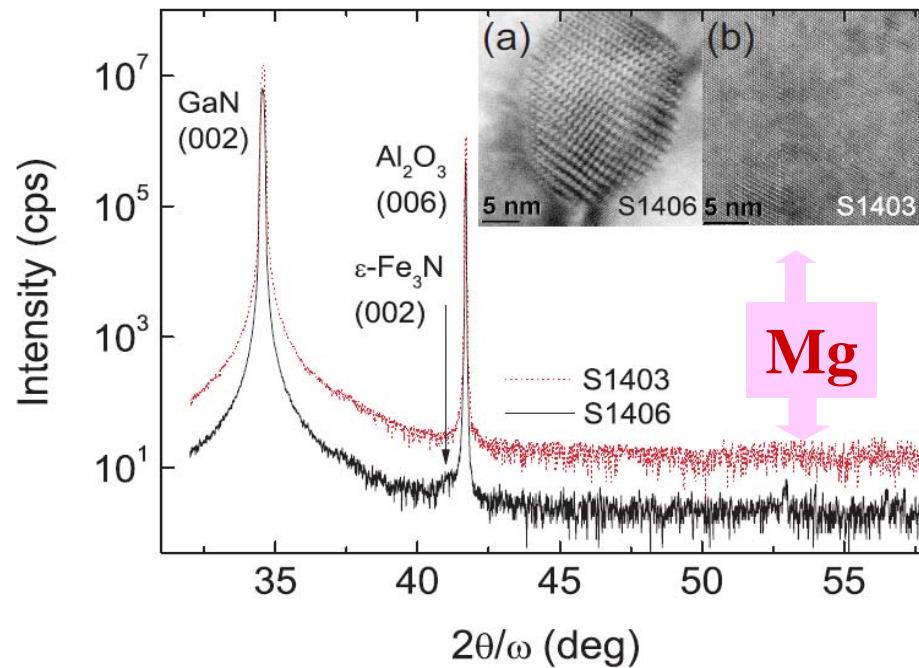
Kontrolowanie agregacji przez ko-domieszkowanie

orbitale d w przerwie energetycznej

zmiana wartościowości
→ wpływ na agregację

T. D. Nature Mat.'06

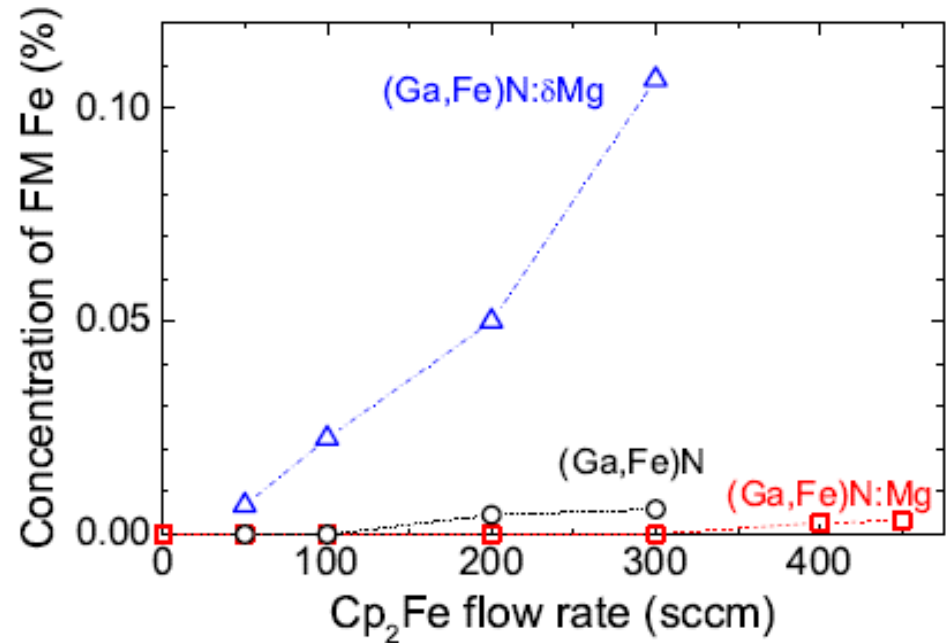
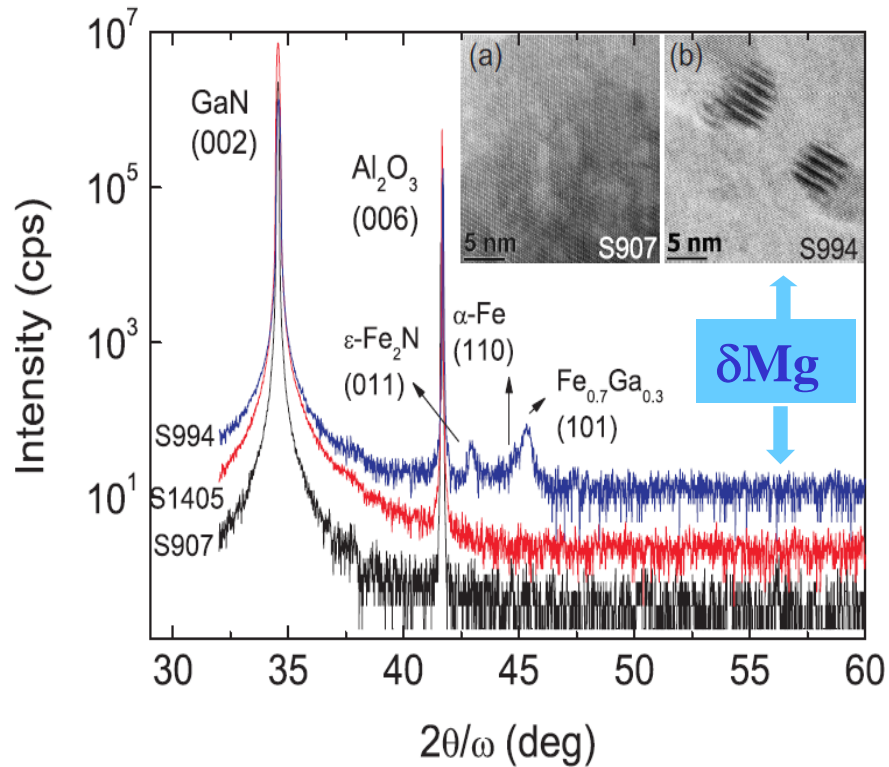

(Ga,Fe)N:Mg

A. Navaro-Quezada et al.
[Linz, Warsaw] arXiv'11

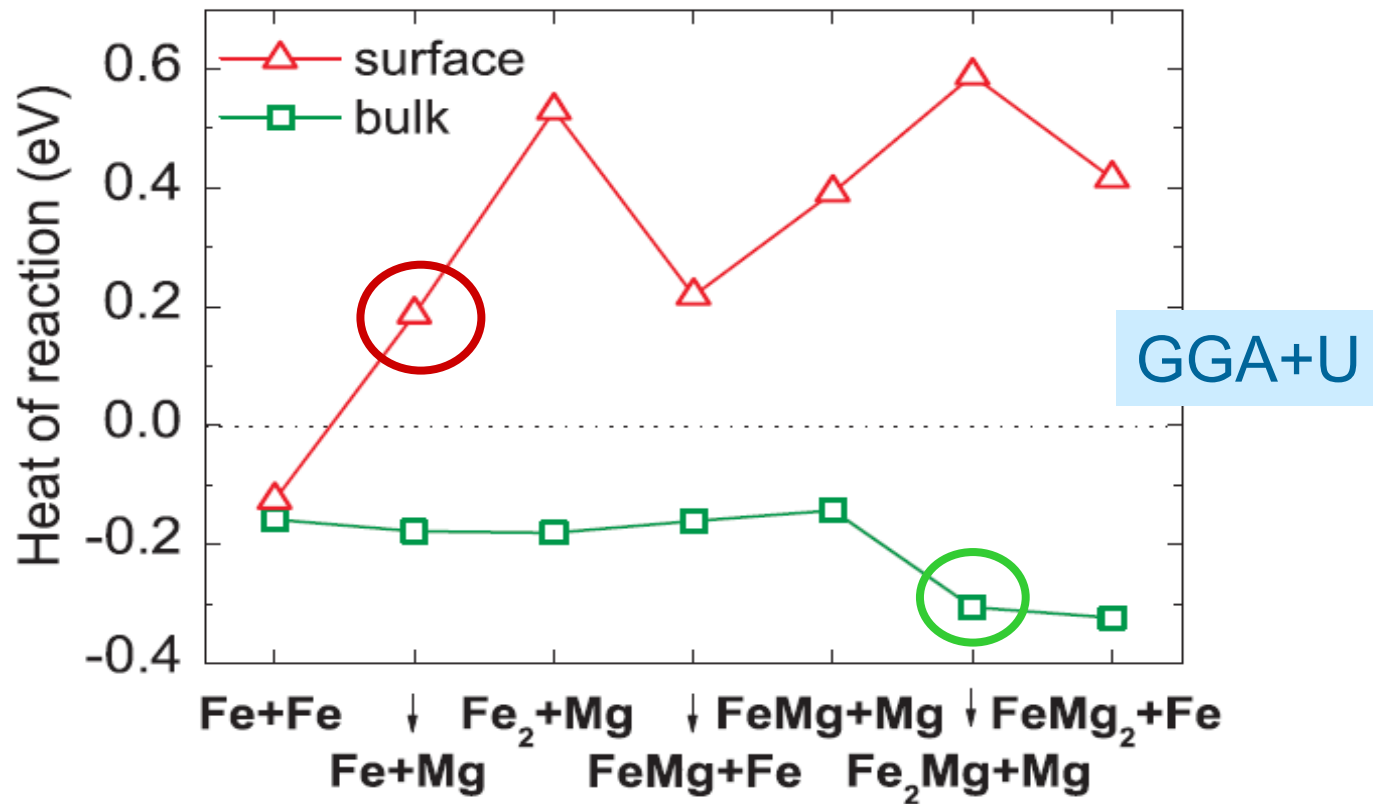

Wpływ ko-domieszkowania Mg typu δ

*A. Navaro-Quezada et al.
[Linz, Warsaw] arXiv'11*

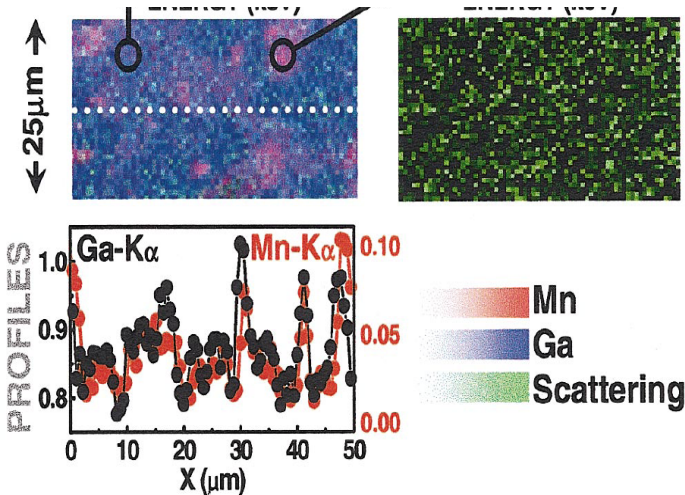
Kontrolowanie agrecji przez ko-domieszkowanie

*A. Navaro-Quezada et al.,
[Linz, Warsaw] arXiv'11*

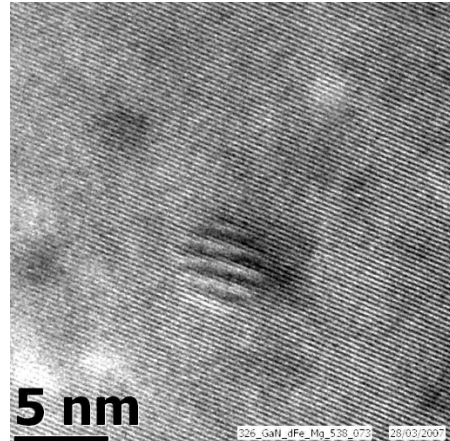
Separacja faz w półprzewodnikach półmagnetycznych

(Ga,Mn)N

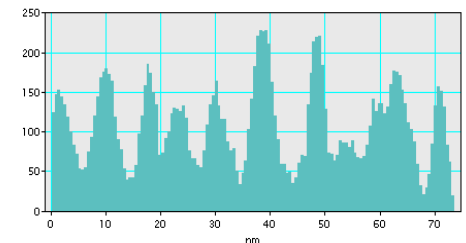
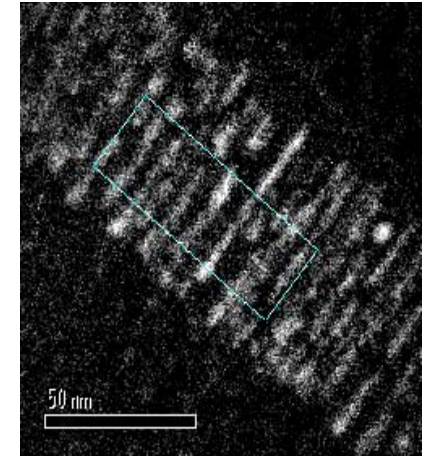
Martínez-Criado, et al.
(Grenoble) APL '05

(Ga,Fe)N

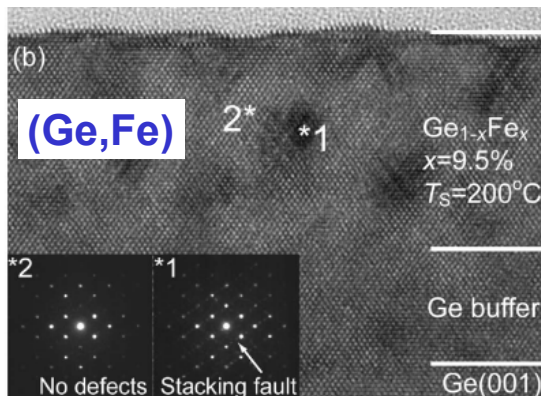
Bonanni (Linz/Warsaw)
PRB'07

(Ge,Mn)

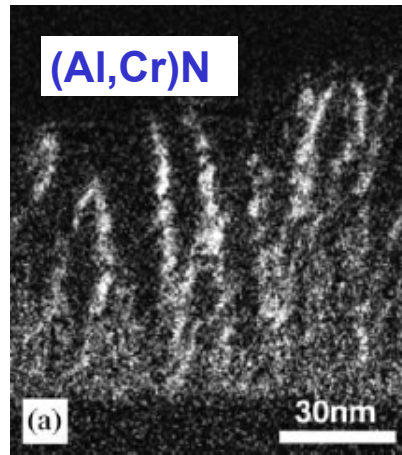
AHE enhanced

Jamet et al. (Grenoble)
Nature Mat. '06

Shuto et al. (Tokyo) APL '07

(Al,Cr)N

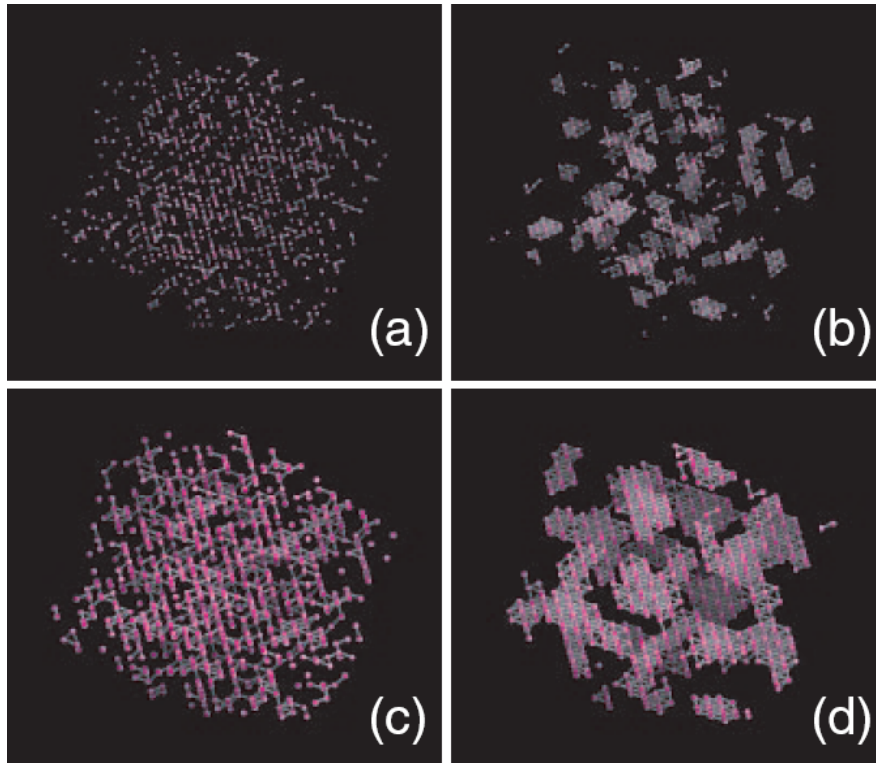

Guo et al. (Arizona)
JMMM'06

Nanomagnesy w postaci
kropek lub kolumn

Sepracja faz z symulacji Monte Carlo

agregacja kationów magnetycznych

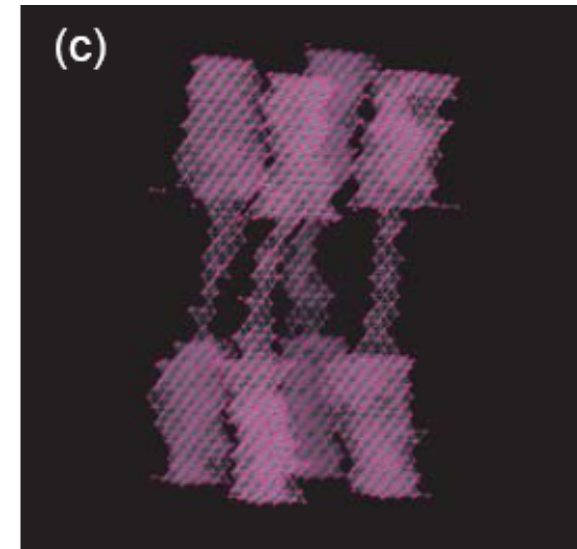
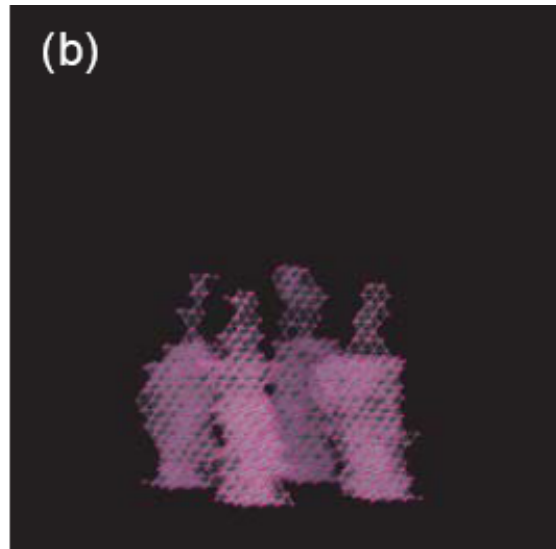
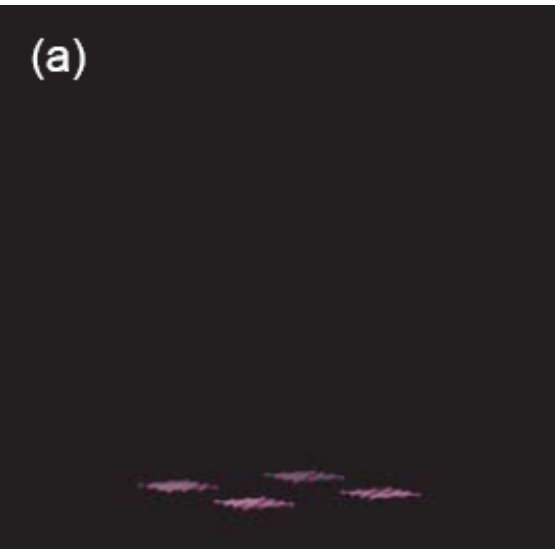

wzrost kolumnowy

K. Sato et al. (Osaka) JJAP'05,pps'07

Metallic nanocolumns in semiconductors possible electronic devices: array of SETs

T. Fukushima et al. [Osaka] phys.stat.sol.(c)'06

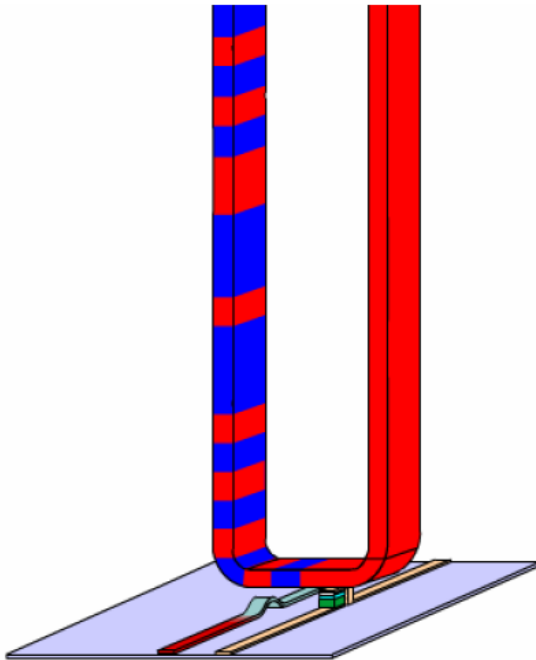
to be demonstrated...

Self-organised nanomagnets in semiconductors

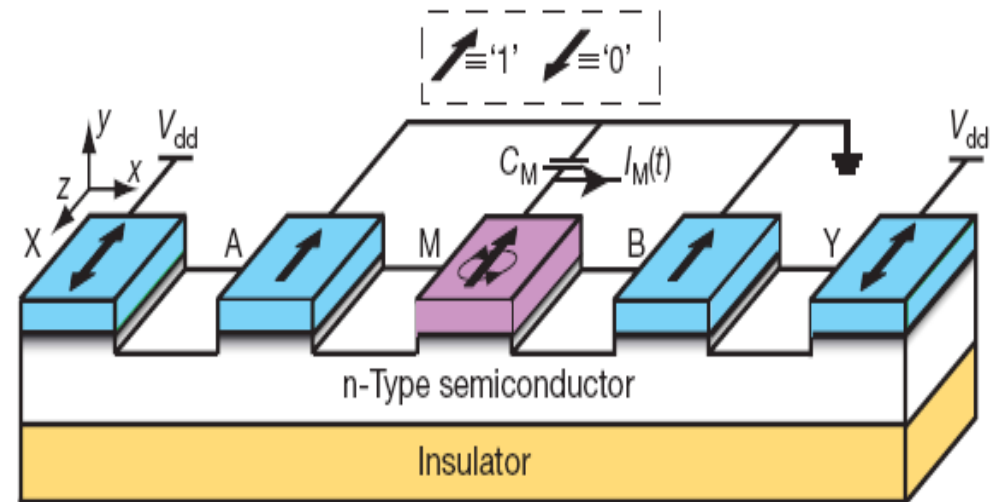
media for:

race track memory?

logic gates?

Parkin et al. (IBM) SPINTECH'05

Dery et al. (UCSD) Nature'07

magneto-optical devices?

metallization? .... ?

Podsumowanie

Uwagi podsumowujące

elektronika

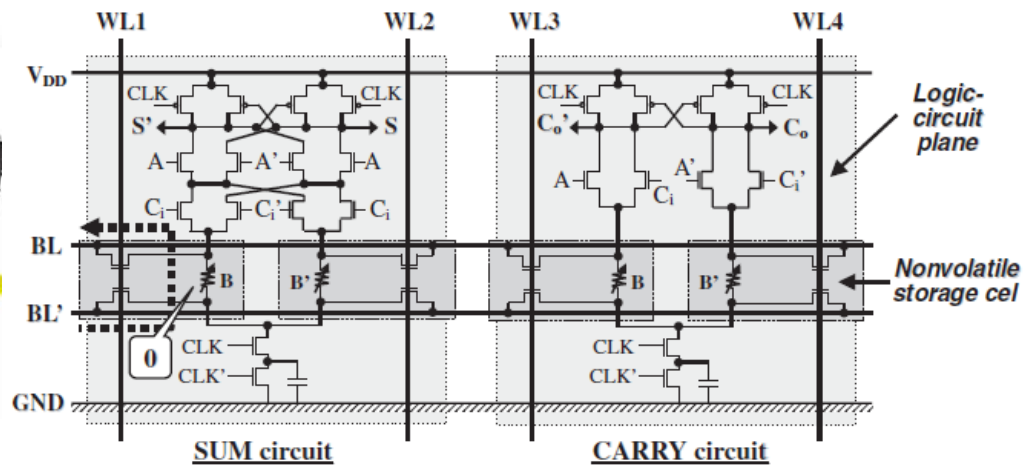
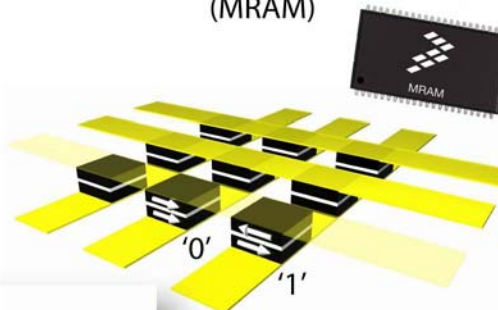

czy spintronika?

Hard Disk Drive (HDD)

Magnetic Random Access Memory (MRAM)

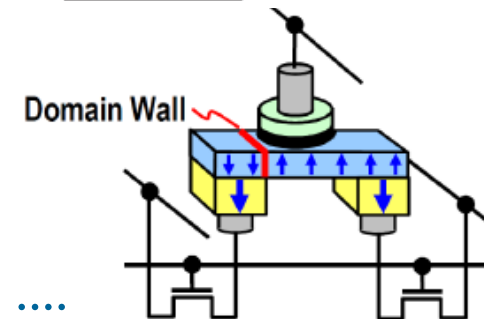

w spintronikę inwestują:

NEC, Toshiba,....

Samsung,...

Crocus (Grenoble) + Rusnano (300 mln. \$ maj 2011 r.). ...

Podsumowanie

1965 - 2005 r.
postęp dzięki litografii

2005 - ??
postęp dzięki nowym materiałom i litografii

??
litografia → uporządkowane nanokompozyty ??

Koniec